

Ms. Cp. II 580-1

3094

P1967 II 580.1

*Написанъ Иванъ Павловичъ.
Београдъ 1867 г.*

М А Н А С Т И Р И

у

СРБИЈИ.

НАПИСАО

М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

И. КЛ. СЕКРЕТАР У МИНИСТЕРСТВУ ПРОСВЕТЕ И ЦРКВЕНИХ ДЕЛА, РЕДОВНИ
ЧЛАН СРПСКОГ УЧЕНОГ ДРУШТВА.

(ПРЕШТАМПАНО ИЗ ГЛАСНИКА XXI.)

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ 1867.

Handwritten text, possibly a signature or name, at the top of the page.

Faint, mirrored text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

Faint, mirrored text, likely bleed-through from the reverse side of the page.

7 7019

Хрковант Гоф
амт 60 рр
9-11-1845

Ивв. бр. 379711

Faint text at the bottom of the page, possibly a library or archival stamp.

МАНАСТИРИ У СРБИЈИ.

„Il n'est âme si revesche qui ne se sente touchée de quelque révérence à considérer cette vastité sombre de nos églises, la diversité d'ornements et ordre de nos cérémonies, et ouïr le son dévotieux de nos orgues, et l'harmonie si posée et religieuse de nos voix; ceux-mesmes qui y entrent avec mespris sentent quelque frisson dans le coeur et quelque horreur qui les met en desfiance de leur opinion.“

Монтењ, Essais, II, гл. XII. У изд. Leclerc-a Paris, 1844. II, стр. 264.

Ето како се изражава човек, на кога се не може нико потужити да је сувише занет за веру и за цркву. Његове речи садрже толико лепоте и истинитога осећања да се не могах уздржати а да их не ставим у прочеље ономе што наумих проговорити о манастирима у Србији.

Ја сам имао срећу собом походити готово све манастире у Србији; у многима од њих молио сам се Богу у различита доба од године, у различитим приликама и у различитом расположењу своје душе, па ми је пријатно потврдити: да сам у век осећао оно што Монтењ вели да се тамо мора осетити. Може бити да није толико сама религијска пола, колико истоветност ових споменика старине с прошлим народним животом, с минулим белим и црним

данима племена српскога, показивала нада мном толику своју владу, тек свакојако он погађа осећања ако им баш и не би извор или причину потпунце означио био.

Доиста колика осећања може изазвати сам један поглед, бачен, на прилику, на Студеницу, Љубостињу или Манасију? Та богомоље ове, окром што јуначки осташе верне намери, којој их свети *ктитори* њихови наменише, претрпевши тога ради големе муке и невоље, служе нам данас као светао доказ и за побожност и за цивилизацију наших старих. По њима се познаје да су царске задужбине; познаје се

„Е смо царовали.“

А окром тога, избоденим очима на својим иконама, онакаженим предметима дивне сечивице, огорелим и порушеним сводовима и кубетима својим, свака та задужбина казује и казиваће увек потоњим појасима какво се вандалство разли по земљи Немањића, по што нестате снажне лозе, и по што се Косово напоји српском крвљу. У тим богомољама по најдуже оста не угашена ватра слободнога живота; у њима се, махом, писаху догађаји, који се, гори за горим, ређаху по пространом Душановом царству; у њих се, и у најдрње дане, скупљаху ојађени Срби да проговоре о прошлом животу, о тадашњим мукама и о оном што може иза тога бити. И баш кад се небо беше наоблачило са свију страна, *манастири* и *зелене горе*, *калуђери* и *хајдуци*, *петрахил*, *шешана* и *гусле* повраћаху у жиле већ малаксалу снагу и сваком напомињаху да ће, данас или сутра, доћи земан да ваља војевати,

„За крст часни крвцу пролевати.

„Сваки своје да покаје старе.“

Калуђерство, које се у хришћанској вери јави око 270. године после Христа, кад оно св. Антоније скупи различите поједине пустињике у једну општину с неким правилима за живљење, дошло је међу Србе онда кад и вера Христова. Но тек од времена Немањића оно постаје значајније и тим моћније да утиче у судбину народну.

Да је калуђерство свуда остало онако како је било у своме постанку, онда оно никад не би могло толико утицати на народ колико су утицали наши калуђери. Калуђерство је, у последњој анализи, служба веома егоистична. *Ко пресече све своје сношаје са светом; ко презре свет и одбаца све што је светско; ко побегне од људи да живи сам у пустињи мислећи једино о Богу и кајући се за своје грехе, — за тога се каже да врши највеће јунаштво у славу имена божјега; каже се да узима на се анђелски лик и броји се међу војнике Христове!*

Тако се опредељује калуђерство у нашој православној цркви.

За римску цркву пак каже г. Монталамбер, на кога речи она се за цело не ће срдити: „La vie monastique est le plus noble effort qui ait jamais été tenté pour lutter contre la nature corrompue et pour approcher de la perfection chrétienne.“¹

Не можемо ићи за развитком историје калуђерства. Али морамо казати да српско калуђерство, остајући у опште свакад везано за свет и светске

¹ У Etudes morales et politiques г. Лабулеја Paris, 1862. стр. 128.

послове, беше подељено, по спољном облику, на три реда од којих

у *први* иду који приме расу и камилавку: *прости монаси*;

у *други* који приме малу схиму и даду обете:

а) да живе испоснички до своје смрти у манастиру,

б) да буду увек девојачкога стања,

в) до смрти, без поговора, да слушају што им старији заповеди.

За овима долазе

у *трећи* ред они који приме *велику схиму*; но ови се не смеју ни састајати с људима. У српској цркви ових последњих није никада ни било, осим ваљда појединих врло ретких случајева.

И ако по свему спољноме српско калуђерство бејаше продужење онога егоистичкога калуђерства, ипак се оно никад није туђило од земаљске судбе народа, у коме је постало и стајало.

Немањићи сви из реда тако рећи надметаху се ко да озиде лепши манастир, као задужбину себи; а и други великаши и богати људи не штеђаху блага да подижу себи задужбине.

Они који подизаху манастире снабдеваху их селима и великим имањима, скупљаху у њих калуђере и предаваху им те своје задужбине повељама, у којима одређиваху како унутрашњи поредак у обитељи тако и у опште држање свештењих слугу у тој задужбини.

Калуђери дакле бејаху уживаоци тих великих добара по правилима за монашки живот и по христовуљама *благочастивих ктитора*.¹

У отплату за ова добра калуђери су се трудили око развитка књижевности и око распростирања просвете у народу. Има се узрока мислити да су манастири били у једно и учионице где се, осим вере, учило и све друго што је, за оно време, било нужно свакоме одабрану човеку а нарочито чиновнику државном.

Манастири, у које силажаху и блиски рођаци владалачки, нису били неудесна места, нити калуђери, који у своју дружину могаху бројати и светога Саву, неудесни трудбеници, да се тамо научи и Краљевић Марко те да „зна књиге цароставне“ и да може „у цара писар бити,“ и Милан Косанчић, који „зна турски и арапски.“ Краљ Стефан, потоњи цар српски, у једној дипломи, датој манастиру Хиландару (*Monumenta Serbica*, у Бечу, 1858., стр. 120—122) изреком каже да је оцу његову, краљу Стефану Дечанском, био учитељ јеромонах Андоније, башта² манастира Хиландара.

Ако се још сетимо да је у оно време, и уз опште образовање, религијска пола свуда била јака: онда ће се још мање моћи одрицати, да су наши манастири били школе за свеколико обучавање

¹ Закон Душанов 36. Прѣдаде царство ми игоуменомъ цркви, да обладають вѣсѣмъ имѣнїемъ монастырскимъ и коньми и овцами и инѣмъ вѣсѣмъ. О вѣсѣхъ да су волни що е прилично по ноути и правдѣ и како пишеть Хривосоль светыхъ ктиторъ.

² Башта се звао у Хиландару старешина млађи од игоумна и старији од иконома и еклесијарка.

онога доба. А и где би се, осим манастира, могли изучити толики писмени људи онога доба, свештеници, државници а да та места не буду нигде поменута ни запамћена?

Према томе мислим да не ћу погрешити ако кажем, да су српски манастири, у прва времена, грађени и обдржавани у тројакој намери: а) као богомоље, б) као народне школе,¹ и в) као у опште добротворни заводи.

А то је учинило да српски калуђери буду у многоме другојачији од хришћанских калуђера првих времена на истоку.

За данима среће и славе дођоше дани несреће и понижења. Стече се оно што рече војвода Милош; Турци освојише српску земљу. Изгибе „све што беше добро и честито,“ а остало се разбеже тако обци не имаше пастири веле наши домаћи летописи; и где оста да се најдуже не угаси и нај-

¹ У животу кн. Лазара који се находи у рукопису једном из XVII. века у народној библиотеци у Београду број 23. каже се за манастир Раваницу како ту кнез Лазар: и болнице оустрои вь оупокоеніе болѣщимъ инокомъ и страннимъ и ослабленнимъ, што јасно потврђује горњу мисао. Окром тога напомињем овде и онај у 32. броју Матице краси чланак нашег даровита писца, г. Чед. Мијатовића о Ст. Немањи, у коме он каже: „да манастири у српској држави старој нису само пустињнице окићене златом и сребром и шареним мрамором, у које се ирносисци склањају да метанисшу и да посте — него су школе за омладину, слободне гостионице за путнике, јавни заводи за негу болесника и заводи који у неколико одговарају данашњим сиротињским кућама и брзи полиције о издржавању сиротиње.“

упорније на ново ложи слободна српска ватра?
У манастирима!¹

Турска сила прекрили све, од Црнога до Сињег мора. Кад је не сузби Косово: онда малена беше снага појединих мишица које јој се жељаху одупирати и одупираху. Ко год, дакле, осећаше још бујне снаге или челичнога постојанства да се бори за свој род, он се узмицаше или у гору или у манастир па тамо на различан начин продужаваше борбу за одбрану својега имена и племена.

Дуго се протеже ово несрећно стање нашега народа и то беше време највећих заслуга наших манастира и калуђера.²

И кад на ново заруји зора слободе Србији, ми у првим редовима находимо и дугу браду и оштру ђорду: олтари не умукосе, а толика бојна поља оквасише се крвљу јунака — калуђера у поредо са световним вођима.

И то је најочевиднији доказ за оно што рекосмо, да калуђерство наше никад није било онако какво се находило на истоку.

Србија дахну слободном душом и манастири представише благо нецењено: један по један јављају

¹ А П. Ј. Шафарик у *Časopis-y českého Museuma* 1842. I. 96. међу осталим каже: . . . . . »Свеколико књижевно образовање и многе гране индустрије, колико тога могаше бити у оно ратно и бурно време, утекоше у манастире српске и ту се причуваше за неколико векова. Манастири грчки, српски и бугарски били су школе не само за побожност и науку, него и за оно мало уметности што је онда било (живопис, резбу, и т. д. и занате).

² Гл. чланак Др. М. Спасића у I. Гласнику Друштва Српске Словесности у Београду 1847. стр. 150 и 151.

се од туда толики споменици старе књижевности и управљања, и за кратко време, из манастирске тишине изидоше на видело и посташе имаовина свега просвећенога света, обилне збирке српских монументалних књижевних, доказа наше прошле славе и потпора будућим тежњама нашим.

Каква је тек ово голема заслуга наших манастира!

Но у свету се све мења: мењају се људи, мењају се и сви њихови одношаји. У Србији, по што сила турска би сатрвена, јави се другојачији живот. Образоваше се друге средине, други радини на народним пословима. Ко год осећаше у себи умне и физичке снаге, ко год тражаше рада, славе, спомена, а не бојаше се мукâ, борбе, терета, тај се упућиваше тим новим срединама где се стицаху послови народни. С тога сада у манастире и долажаху људи којима тај живот беше немио, досадан, осудан. Манастири се обрнуше само у скровите богомоље а калуђери постајаху све више тек обични духовници.

Народ, збацив са себе турски јарам, виде пред собом сву многостручност својега живота и баци се да обрађује, да развија све те различите стране. Манастирима се сада поклањао тек део народне пажње место што је пре тога сва радња народна могла се развити и показати једино у тим приликама. Све струке народнога живота тргоше напред. Пођоше и манастири, али не у оној сразмери у каквој

би да они, и по ослобођењу, осташе једини предмет народне бриге и жртава.

Та околност наведе многе, који веома милују манастире, да мисле да ће манастири пропасти, нарочито још с тога, што се тешко ко хоће да калуђери.

Мени се чини да је ова брига не основана. Рекао бих да ће увек, докле год траје ове наше вере, бити душа, које ће притицати к олтару да се склоне од света; биће срца, која ће, рањена у свету, бегати у самоћу да бољу своју лече. Затворити и уништити ова уточишта, чини ми се да би била неправда коју ништа не може оправдати. Што се тиче мене, ја бих рекао да би било веће јунаштво и да би боље приличило Хришћанину, остати међу људима и с људима него се саможиво затворити у манастирске стене, те своје спокојство ограђивати, не марећи за цео други свет, који је сав чедо божје; да би, велим, било боље давати људима пример трпљења, себепреговарања и благости. Али ако баш чије срце жели да се уклони од света у самоћу да тамо размишља о људском ништавилу и божјем свемогућству; да носи вериге место појаса, да се испашта и злопати, што бих му се ја противио? Зар је побожност кривица, те да закон крати Хришћанину водити свој живот како му се мили? Кад се и пороку оставља широко поље, под условом да не ремети јавни мир, зашто би се мирним душама кратило скупљати се пред иконостасе?

Но овде има нешто без чега је тешко пристати на све ово што поређах догде: не треба на име у манастире примати подмлатке, у којих би обети били

под сумњом; не треба допустити да се породице осиромашавају у корист обитељи, нити дозволити да монаси могу безгранично развијати жеђ за имањем, која је тим опаснија што се представља као да бива у славу имена божјег. Још једном приликом¹ помињао сам како је неудесно то што манастири држе нурије, како би неки између њих много користнији били да се обрну у мирске цркве а сада додајем: *да би неопходно било, по што је већ ишчезло начело манастирске аутономије, увести јаку дисциплину у братство, јер без тога не само да нема реда ни напретка манастирима, него се готово сваки дан могу да понављају сцене које су за свако осуђивање . . . . .*

Пустивши напред овако неколико речи о манастирима ја ћу сада, по именима округа, поређати кратке описе свију наших 42 манастира, који данас служе у Србији. Или боље да речем: изложићу збирку свију записа и бележака које се у коме манастиру налазе; по чем ми је то и била главна намера, да те записе колико толико изнесем на видело а неке и од пропасти сачувам.

Још године 1836., на предлог пок. митрополита Петра, нареди пок. кнез Милош да се напишу сви манастири и све цркве у Србији. За тај посао бише састављене комисије којима се дадоше упутства за извршење тога рада. Комисије, како која умеде, из-

¹ „Вила“ број 48. стр. 582 од 1865.

вршише тај посао и своје описе послаше, а они се оставише у архиву где се и сада налазе.

И ако сам се код неких манастира врло мало користио овим комисијским описима, опет сам, са захвалношћу иставио, у почетку свакога округа, имена оних људи, који састављаху коју комисију; за сам пак свој рад служих се и другим писцима а највише својим запискама.

Овако састављен опис тих 42 манастира намењујем за „Гласник“ држећи да му је, као грађи за познање Србије и Срба, најпристојније место у том друштвеном органу.

Манастири су, као што већ рекох, поређани по азбучном реду имена округа, у којима су, а после свију долази преглед њихове готовине, коју су имали 1839. а коју 1864. године.

18. Септембра 1866.

у Београду.

М. Ђ. Милићевић.

I.

У АЛЕКСИНАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: *Поцовић*, помоћник окружног алексиначког начелства, каваљер; *Матеја Милићевић*, прота окружни; *Стефан Богојевић*, члан суда, и *Павле Караматић*, писар).

1. МАНАСТИР СВ. РОМАНА.

За овај манастир причано ми је да га је подигао неки слуга кнеза Лазара, који је на том месту, чувајући стоку кнежеву, добио у утвари заповест да сазида цркву св. *Роману*. И то је учинио. Међу тим комисија, која 1836. године, по заповести пок. кнеза Милоша, пописиваше манастире, каже да је овај био сама развалина до 1795. У то доба пак дође некакав *Борђе Пиле*, из Турске, на те развалине да се лечи. Њему буде боље и оздрави па за то настане око људи из околних села те скупи до 300 гроша и оде натраг да моли за ферман. После три године донесе он из Цариграда ферман, који допусти да се тај манастир обнови. Народу је било драго што ће имати близу богомољу па својски настане да се манастир обнови. Највише се трудио око тога посла неки *Живко Крстић* из Прњавора, што сведочи и запис на женским вратима манастирским.

Манастир овај готово је већ у селу. Озидан је од камена и врло зденасто. Дугачак је 24 корака, широк 9 а висок 5. На десној страни има мали један сводић за који се казује да је гроб св. *Романа*.

Многи народ долази овоме манастиру на „исцеленије.“

Манастир св. Романа је крај Мораве Бинче, онде где се ова прелази кад се из Крушевца иде у Алексинац. Од св. Романа до Алексинца има $3\frac{1}{2}$ сахата а до Ражња 1 сахат путовања.

Манастиру св. Романа храм је *Ваведене* (21. Новембра) а сабор се купи на *вел. Госпођу* (15. Августа). Ова му села чине нурију: *Рутевац* са 124 куће; *Вукашиновац* 54 д.; *Јабучовац* 25; *Јасења* 29; *Праскоча* 33; *Манастирско* 20; *Малетина* 28; и *Церова* са 12; свега 435 кућа. Године 1864. имао је готових новаца 6859 гр. и 14 пар. чар., а није се могло дознати колико је имао готовине године 1837.

У овом манастиру умре 16. Октобра 1862. владика *Стеван Ковачевић*.

2. МАНАСТИР СВ. СТЕФАНА.

На 3 сахата хода, од прилике, од Алексинца к северо-истоку, у планину идући лежи овај манастирић. Озидан је од камена и има једно кубе. Дугачак је 17 корака а $7\frac{1}{2}$ корака широк. Малтерисан је и споља и изнутра. Над вратима манастира изнутра има запис овај: „Благоволеніемъ отца, въплъщеніемъ сина и освещеніемъ светаго дѣха, азъ Германъ смрѣнын и последны въ инокихъ потрѣднихъ се о томъ и възмогохъ къ установленнмъ (тако) общежителнмъ (тако): да егоже изволи Богъ поменеть (тако) помнѣ въ немъ жити и наудѣствовати: молю и заклинню светнмъ дѣхомъ ако да неразорнтъ нь и потврдить; аще ли кто дрзнетъ разорити, да разорнтъ

јего Богъ и да је проклетъ..... Храмъ сїи въ дни благовер-
наго кнеза Стефана въ лѣто 5. ѿ. 3. † (= 1399) Азъ
кнезь Стефанъ съ братомъ моимъ Вльканомъ прило-
жихъ Кривъ Моравъ со всѣми старинами и бо — и с
вниогради у Липовци. Слава съвршнтелю Богъ вни-
немъ¹ — — — —“

Овај натпис сад је покривен кречом тако да се не зна ни где је био; тако светотатски поступају неки манастирски настојници с овим тапијама од наше прошлости . . . . .

Манастир овај зове се иначе и *Липовац*.

Манастиру овоме храм је *Преображење* (6. Августа) а тај дан се и сабор ту скупља.

Ова су села нурија манастиру Липовцу: *Станци* 41; *Катун* 61; *Липовац* 42; *Црна бара* 25; *Добрујевац* 39; *Пруговац* 28; и *Брујмир* 25; свега 261 кућа.

Године 1864. имао је готовине свега 3076 гр. и 12 пар. чар. а године 1837 није било ни једне паре.

¹ Monumenta Serbica стр. 245 и 246, и Гласник I, 184. г. Срежњевски је погрешно прочитао годину те је запис овај однео чак години 1199.

II.

У БЕОГРАДСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: Смедеревски прота, *Јосиф Стефановић*; члан окружног смедеревског суда, *Сима Радојковић* и помоћник окружног београдског начелства, *Јанко Махаиловић*).

1. МАНАСТИР РАЈИНОВАЦ.

Међу манастирима који су описани од 1836—1839. године нема манастира Рајиновца, који сада служи. Мора бити да та богомоља није била оправна у оно време, јер пре тога, године 1827., као што казује пок. Ј. Вујић (у своме „путешествију по Србији, стр. 307.) манастир је тај служио. Г. Вујић доноси и овај запис из њега: „Изволеніємъ отца, поспѣшеніємъ сына и совершеніємъ святаго дѣха, сокрыши се сватын храмъ пресватыа владнунцы наше Богородицы и приснодѣвы Маріи уєстное рождество ея, трѣдомъ и поштаниємъ госп. архимандрита Герасима Студеничанина еромонаха Мелетіа и кнеза Стефана, Дмитра Стефановића, тогда царствуюцихъ Султан-Селнмъ и митрополитъ Мефодію 1793.“ — Доцније овај је манастир оправљав, па не знам да ли је запис овај сачуван.

Рајиновац је од Београда далеко око 5—6 сахата а од Гроцке ваљда нема ни пун сахат. Код тога манастира купи се велики сабор о малој Госпођи (8. Септембра) сваке године.

Прича се да је ову цркву први пут подигао *Стеван Андрејић, Палалија* обор-кнез бегалички, кад му је неки архимандрит студенички *Берасим* дошао са св. краљем враћајући се из Немачке а не смејући од Турака даље у Србију упуштати се.

У тој његовој цркви — Рајиновцу — почивао је неко време св. краљ. Кад Турци, пред устанак народни 1804. године, почну сећи народне кнезове, погубе они и „кнеза *Палалију* из малена села *Бегалице*“, а родбина га сахрани код његове задужбине *Рајиновца*. И данас, с источне стране цркве, има плоча с овим надписом: *Здѣ почиваетъ рабъ божи Стефанъ Андреићъ обор-кнезь бегалички. Пострада и погубе за ристяне. Богъ да прости нѣму душу. Подписа ову плочу Мія Янковићъ 1804. год.* Уз ову плочу је и гроб Палалијинога сина *Ристе*.

Ова села чине нурију манастиру Рајиновцу:

Умчари 130; *Дражањ* 67; *Бегалица* 115; *Пударци* 67; и *Камен до* 55; свега 434 куће.

Године 1864. Рајиновац је имао готовине 11.090 гр 4. пар. чар.

О овом манастиру, осим пок. Јоакима Вујића, за кога сам раније помињао, писао је и г. Ј. Веселић у 80. бр. Световида за 1861. годину.

2. МАНАСТИР РАКОВИЦА.

На два сахата од Београда идући уз речицу Топчидер, повише села Кнежевца у једном десном притоку топчидерском, находи се овај манастир. Прича се да је он био у врх села Раковице, више механе раковичке, куда пролази крагујевачки друм, па је,

од турскога зулума, премештен на садашње место. Црква слави светога Аранђела, али се сабор купи о великој Госпођи (15. Августа).

Прича се да је њему основалац био св. Сава, чија се и „испосница“ налази у брегу, недалеко од манастира, на северној страни, али је то тешко веровати. По свој прилици ова је богомоља начињена тек доцније, по што је турска нога опоганила српску земљу.

У Гласнику ХХ. (III). стр. 229—235. штампана су два документа која се тичу манастира Раковице. Једно је грамата рускога цара Петра великога, коју даде игуману раковичком Григорију 30. Јунија 1701. год. за слободан пролаз кроз руске области до Москве ради милостиње; а друго је уговор, којим су се Раковица и Ремета у Фрушкој Гори договорили 14. Септембра 1739. да буду један манастир под једним игуманом.

Осим тога нема никаквих записа нити се што друго за манастир тај могло дознати до то, да је 1823. године дошао у њега игуман Пајсије Радонић, из пећске патријаршије, и много се трудио да манастиру подигне забран, који му је сада главна имовина, а и иначе да га унапреди.

Покојни кн. Милош начинио је ћелије 1822.¹ год., а Њ. Св. кнез Михаило и госпођа Томанија Јвр. Обреновића помогоше године 1862. и доцније, те је та богомоља обновљена са свим тако да не може човек да

¹ Топографски речник врачарског среза од г. Ал. Богића у XIX. Гласнику 216.

позна ништа старо у њој. Осим тога начини госпођа Томанија и нове ћелије и кулу за звона.¹

Ова села спадају у манастирску нурију: Бањица 23; Жарково 101; Јајинци 25; Кнежевац 50; Раковица 23; Ресник 66; Рушањ 53 и Сремчица 63; свега 404 куће.

Раковица је имала 1864. године готовине 42.233 гр. и 22 пар. чар.

Код цркве, од северне стране, гроб је јунака *Васе Чарашића*, који јуначки погибе ноћу, 29. Новембра 1806. у јуришу на Београд да се отме од Турака. Пао је, по казивању пок. Петра Јокића, негде између Стамбол-капије и зиданих водовода. Док се, идући пред својима, обрнуо и рекао: „За мном браћо, па се не бојте;“ Турчин га, према светлости од машала, смотри и устрели међу кукове па избије олово кроз мали трбух. „А, изеде ме пас! закон му је..м; не бојте се, ено пева Чамџија; Београд је наш!“ То му бејаше последња реч. На пушкама га изнесу до на Таш-мајдан Кара-Ђорђу, који се заплака за њим као дете. После га однесу у Раковицу и сахране где и сада бораве његове јуначке кости. Лака им српска земља!

¹ Гл. путешествије по Србији Јоакима Вуича у Будиму 1826. стр. 304.

² Неки *Милосав Чамџија* родом из Борка био је велики јунак а за господство није марио. Био је први момак код кнеза Симе. Свога века само се био и певао. Имао је небројено рана: и грло му је проваљено било куршумом да никад није могао јести чорбе; али је опет могао запевати да се далеко чује и увек би целу војску веселио. 29. Нов. 1806. продре с београдском нахијом на шанац, освоји топ, седне на њега и запева. Чарапић му чује глас и не марећи што издише повиче својима: „Београд је наш, пева Чамџија.“ Кад је кнез Милош 1815. отимао Палеж, Чамџија погине баш код Колубаре, иза некаке врбе.

III.

У ВАЉЕВСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари бејаху: прота ваљевски, *Петар Сајић*; члан суда окр. ваљевскога, *Петар Јокић*, и помоћник начелства, *Јефрем Гавриловић*.)

1. МАНАСТИР БОГОВАЋА.

„Црква је висока 3, дугачка 9 и широка 3 хвата. Начињена је пре 250—300 година. Градио је народ а био је тада игуман некакав *Мардарије*, као што је забележено на једној црквеној књизи. Године 1813. Турци је попалише и раскопаше са свим. Но године 1816. обнови је покојни кнез Милош онакву каква се находила 1806. године.“

Године 1852. подигнута је нова црква на старим темељима а трошак је теглио народ.

Од Боговађе до Ваљева биће више од 4 сахата, а до Београда имаће 14 сахата путовања. Боговађа је у оном куту који чине састајући се међу собом, *Љиг* и *Колубара*, на месту веома пријатном.

Кад ја, године 1863. 3. Маја, бејах у манастиру Боговађи, нађох на једном листу у *Апостоу*, на леђима од лика св. *Јована* овај запис од руке х. *Рувима*, који мученички погибе међу првим жртвама за слободу Србије. Запис гласи: „Сего года, ѿзвѣд мѣсеца, 13. унсла 1791. лета, бнхх три брата: еромонахъ *Рувимъ*, поклонникъ гроба господна, рожденіемъ села *Бабине Лѹке*, вторыи братъ, еро-

монахъ Василіе Петровнуъ, рожденіемъ села Такова тамнавскогъ, третїи братъ еромонахъ Герасимъ Георгіевнуъ, рожденіемъ одъ предела рѣдинуке (нахіе) села Цернѣе (Ценнуа); постриженкъ манастира Колавуе, храмъ сватыхъ архангелъ. И баше стара црква, которѣ преподобнын отецъ Мардаріе¹ водрѣзилъ со ктитору Іоанномъ и Павломъ Велимировнѣима, бывши спане лѣзукѣ, и баше та црква одвнше малена ако неможно днсати, условѣкъ покоа въ неи имѣти а свата трапеза за сватын олтаръ прилепѣна ако неможно бѣ служительмъ кругомъ ѡкрестъ ея ходити и бѣ создана 1554.“

„И мы ѡ време рата за страхъ агаранскїи во славу и похвалу сватоме великомученику Георгію распространисмо сен сватын храмъ. Ѣ нуждно време и прискорбно представно се римскїи кесаръ Іосифъ, србскїи отецъ и благодѣтель (!) и смѣти са держава ако овце немѣше пастира. Ѣ томе летѣ, више поманѣтоме, воспатиша Римляни преко воде Саве а Тѣркомъ отдаша (в)зѣтѣю землю. 10. Авгѣста проклетын Фатмишеръ (?) Валесъ велику скорбу наведе (на) народъ нашъ и лако разѣмъ са да и пакъ би тѣрскии Белградъ: всака дѣша христіанска проплака.“ Ове последње речи не знам да ли сам добро прочитао.

У том истом манастиру видех једно рукописно еванѣлије коме је, на крају, придат и месецослов. У овоме месецослову стоји за месец Април ово: мѣцъ Априлъ рекомыи и брѣзосокъ а Јуније — рекомыи ѣзокъ?!

¹ Био је родом из села Вранеша у Херцеговини.

Окром тога даде ми г. Љубомир П. Ненадовић из артија свога оца, пок. проте Матије Ненадовића, два предња листа од неких књига, на којима је руком својом Х. Рувим ово записао:

„Прѣ семѣ царѣ свѣтанѣ селнимѣ второмѣ и митрополитѣ Данилѣ первомѣ во има свѣтїа тронцы насѣ три брата, Рѣвнимѣ архимандритѣ, поклонникѣ, и Василїе Петровнѣ нѣзманѣ и Герасимѣ Георгїевнѣ поклонникѣ, кодрѣзисмо церковѣ ѿ основанїа на славу и похвалѣ свѣтомѣ великомѣученикѣ Георгїю вѣзпѣ со келїамн. ѿ то време бысть велико Благоутнине (тако) Христїаномѣ а дани велики ташки и госпо (д)ствѣющн велико царн (или зарн не може да се добро прочита ова реч). И ма(ј)стори бнша ѿ Сардева не(и)марѣ Лѣоднасїе и здѣ прѣстави се и погребѣ се при церквн и бн ктиторѣ 100 = грошин тако и проун Христїан(ни) того года 1794.“

А с друге стране тога истог листа записано је ово:

„Сего года 1795. паша ѿ Белграда башѣ посла много пшеницѣ, поѣтима людма нѣнке и собра ѣ кладнѣ и пѣче громѣ и запали мѣ жито и тога се нехсѣтова. Пакѣ пѣче (тако) громѣ (и) запали мѣ кѣѣ те сагоре и онѣ ѣ своемѣ кнфетѣ содо(м)ствомѣ (тако) уто грѣшно и писати токмо на зна(нѣ)проунмѣ.“

На другом једном листу записано је чини ми се опет Х. Рувимовом руком ово:

„Сїе повѣствѣстѣса ѿ сен свѣтен кнзѣ егоже кѣпнлѣ ѣ цесарїн вѣ мѣстѣ земѣнѣ протопопѣ земѣнскн именовѣ Миханлѣ Прижанинѣ. Онѣ мнѣ придобнлѣ за двѣ златнѣце и прннесалѣ мнѣ Іѣоанинѣ Марн(н)ковнѣ, рожденїемѣ нѣзѣ белнграцке нахїе

села Враннуа и онъ платилъ цѣнъ книзи сѣм и то же бысть настояніемъ хади Рѣвѣма архимандрита М. Боговаге (тако) и тогоже времена здави белиграцкѣи кезиръ, хади Мѣстафа-паша. И того времеѣ тон кезиръ доусти слободу церквама и многе се ѡбновнше и возднгоше, старе поновнше и гдѣ инсѣ ни быле на- унннше. И сего времеѣ 1801. года Іанвара мѣца 26. здави владнкѣ белиграцкѣи паша, именовъ Меѳодіа за негово нестроеніе и незаконіе, зподовно се баше фокн мѣунтелю, греуескомѣ царю. И тогоже времеѣ бысть междѣсобна брань: Тѣрци Виднлїе проти- внше се своемѣ царю и много бысть кровопролїтїа помеждѣ нхѣ. И бысть жито скѣпо з белиградѣ, 18 гроша пшеница и кѣкѣрѣзѣ 10 гроша; и того вре- мене ми нашѣ манастирѣ зкраснсмо нконїнмѣ писа- нїемъ при митрополитѣ Данила калевскомѣ и соб- ственою рѣкою подписахѣ сего года ѡ. ѡ. ѡ. (1801.) Ферфара 24. азѣ старацѣ вншереуенїи Рѣвѣмѣ и того времеѣ бысть лепа зима. И томѣ слава во вѣкѣи амннѣ.“

На другој страни овога истог листа том истом руком, само другим мастилом, записано је ово:

„Сего года на 1802. месеца Августа приде го- сподннѣ Анѳимѣ митрополитѣ калевскѣи зжнукѣи у Белиградѣ внше помѣнзтога Августа 15. унсла, и у нашѣ м(анастирѣ) сего Септемвра, 26. и приде во нашѣ манастирѣ Боговагѣ и слѣжи две слѣжбе и по- стави два свѣщенника: єднога з рибницѣ, Рѣвѣма, а Єфтимїа з М. Новакѣ и дїакона мир(с)когѣ з ра- бровницѣ, на стѣго славнаго Іоанна богослова сего 26. унсла.“

На једноме Псалтиру оца мојега стоји записано :
 „Свндѣтелствѣется каѡа приде ѡакъ именеѡъ
 Іоаниѡъ Стефановиѡъ, Милићевиѡъ, ѡ предѣла гроудан-
 ске нахѣе села Риппа и приде з манастирѡъ Боговаѡъ
 зученна ради при иѡменеѡъ Монсею и бысть емѡ на-
 ставникѡъ Авлаѡъ Петровнуѡъ въ лѣто 1811. месеца
 Ноѡмбра 20.“

А сам отац, Бог да му душу прости, причао ми
 је да је одатле отишао на *Делиград*, као *ѡак* мана-
 стирски, те му је име *Ђак* остало чак и по смрти и
 прешло у презиме потомцима.

У Боговаѡу је пренет „правителствѡуюѡиѡ со-
 вѣтъ“ из манастира *Вољавче* године 1805. И одатле
 је после прешао у Смедерево још те исте године.

Боговаѡа слави Ђурѡев дан (23. Априла), каѡа
 се и сабор купи велики, али се и други сабор са-
 бира о великој Госпоѡи (15. Августа).

Ово су села која чине нурију манастиру Бого-
 ваѡи: Пепељевац са 36; Прѡавор са 20; Лајковац
 са 33; Латковиѡ са 32; Врачевиѡ са 66; Тодорин до
 са 30; Дучиѡ са 60; Мушиѡ са 50; Д. Мушиѡ са
 24; Вијовци са 41; Маркова црква са 11; Стојшиѡ
 са 7; Ратковци са 29; Придворица са 25; Наномир
 са 16; и Стрмово са 34 куѡе: свега ѡакле има ну-
 рије 514 домова.

Овај манастир дугује управи фондова 1000 # !!
 Боговаѡу помиѡе пок. Јоан. Вујиѡ у своме пу-
 товаѡу по Србији стр. 222—225.

И г. Јос. Веселиѡ у броју 79. Световиѡа од
 1861. а и у бр. 90. истог листа од 1864. год.

IV.

У ГУРГУСОВАЧКОМ—КЊАЖЕВАЧКОМ—ОКРУГУ.

(Комисари: прота гургусовачки *Петар Живуловић*; помоћник окружног начелства, *Јован Протић*; члан окружног суда, *Радосав Тричковић* и писар, *Манојло Огњановић*).

1. МАНАСТИР СУВОДОЛСКИ.

„Црква је ова сазидана од камена. Има у дужину $7\frac{1}{2}$ а у ширину $3\frac{1}{4}$ хвата. Комисија не пропушта и то означити да је цркву мерила изнутра а не споља.“ Никаквих украса нема нити има каквих „великолепија: у два маха била је молована, али су то све Турци, за ратовања, попалили и порушили.“ Ко ју је градио и када не зна нико да каже. Но има натпис који се, од речи до речи, овде приписује:

„ „ Изволениемъ шца іспешенимъ Гина и свршеніемъ стго ^ѡха саписа се Ги рѣмѣ рождство Бѣрице И поче се мѣсеца Иуліа и свршисе месеца Августа и настойнка Еромонаха Пимина ва лѣто † з. р. і. і. (7158 = 1655.) Вѡкъмир и Павль.

Сад се манастир овај гради са свим из нова. Находи се у дивотном месту, под планимом *Бабиним носом*, и са лепим водопадом. Од њега до „*Књажевца*“, као столице округу, биће око 3 сахата путовања.

Сабор се купи о малој Госпођи а тада је и храм цркве.

Године 1864. било је готовине у овом манастиру 3912 гр. и 36 пр. чар.

На једно пола сахата ниже од задужбине деспотове, на десној страни Тимока, у селу Д. Каменици, стоји порушена црквица, коју сазида велики војвода деспота Лазара Михаило Абоговић, који, по том, би и наследник власти Лазареве, за кратко време, што га стаде главе.

У овој цркви има измолван сам Михаило и жена његова у деспотском оделу и с крунама на главама. Од натписа само је остало ово: . . . . . МИХИЛЪ
 ДЕСПО: . . . . . ВЪ ХА: ЂО: ВЪР . . . . . ЕМЪ . . . . . ЛА
 . . . . . ВЪ . . . . . А. А деспотици с
 леве стране остало је само ово: . . . . . ИЛА ДЕ-
 СПИНА . . . . . ЛЪ . . . . . Куд се излазило на звонару имају
 опет измолвани деспот и деспотица и уз њих три
 њихова мала сина¹

¹ И за ове развалине није с горег прочитати осмо моје писмо у 10 бр. Виле за 1866.

V.

У КРАГУЈЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(За овај округ беху комисари: члан у суду крагујевачком, *Тодор Петровић*; помоћник у начелству крагујевачком, *Ранко Матејић*; прота среза јасеничког, *Обрад Борђевић*, и писар, *Борђе Јевђевић*).

1. МАНАСТИР ДРАЧА.

Кад комисија пописива манастире, *Драча* беше световна црква и тек доцније су дошли у њу ка-луђери.

Има овака прича у народу о постању *Драче*. За владе Немаца седео је у Крагујевцу „обор-капетан, *Станиша Млатишума*.“¹ Човек овај, кажу, бејаше веома богат; имађаше једанаест џакова блага и три сина, па сва три луда. Млатишума рече овако: да оставим оволико големо благо лудим сино-вима никакве им вајде не ћу учинити; потрошиће га све, па ће опет остати без ничега, знам шта ћу чи-нити. Настаће, бојим се, зла времена; тешко ће бити градити цркве и манастире а народ ће без тога заборавити своју веру, него ево хоћу да начиним цркву и озида *Драчу од Спасова дне до св. Томе*. Тако је постала *Драча*.

И доиста у цркви, над вратима, на која се улази из женске у мушку цркву, има овај запис: **ИЗВОЛЕ-НИЕМЪ ОЦА И ПОСПЪШЕНИЕМЪ СНА И СОВЪРШЕНИЕМЪ СТА-ГО ДУХА, СОЗДА СЯ И СОВРШИ СЯ СЕН СТЫН ХРАМЪ И БОЖЕСТВЕНЫН КО НМА СТАГО АРХІЕРЕА И УЗДОТВОРЦА**

¹ Гласник II. стр. 226. „Станиша оборъ капѣтанъ *Млатишума*. родом Новопазараць на Краини Туркомъ страшав.“ То је било за *принца Евђевија*.

Храстова Николом трѣдомъ и нѣдвѣнїемъ благороднаго господина оберкапитана ктѣтора Станнше и еромонаха нѣмана Герасима при државѣ августѣншаго римскаго императора Карола шестаго и при преосвещенѣншемъ господниѣ архїепископѣ и митрополитѣ славено-сербскомъ Внкентїемъ : и при освещенѣншемъ архїереомъ Досифеомъ валавскимъ державномъ. Во лѣто ѿ воплощенїа Христова ѧ. ѱ. ѧ. ѣ. = 1735.

У женској пак цркви над вратима има овај запис :
„Сїи сѣи и божественїи храмъ поче се зидати ѧ. ѱ. ѧ. ѧ. мѣца Маїа кѣга соврши се мѣца Октомврїа дне ѣ. и поче се писати на годинѣ ѧ ѱ ѧ ѣ мѣца Септемврїа ѧ дань.“

У Драчу је пренела и сахранила пок. кн. Љубица кости онога Јове Вукомановића, који погибе у крвавој битки на Пожаревцу 1815. Ту је такође сахрањен и јунак Јова Добрачанин. Од Брагујевца до Драче има 2 сахата идући на југо-запад.

Драча је доцније поправљана и имаће јој умножено знатно. Покојни Тома Вучић Перишић оправдио је овај манастир, начинио једну на два боја кућу, ар за коње, чешму, и више цркве озидео јак зид без кога би земља и цркву засула. Године 1864. имала је готовине 8854 гр. и 16 пар. чар.

Нурију јој чине ова села : Прекопеч са 64; Дивостиња са 16; Шљивовац са 25; Поскурица са 48; Доње Грбице са 96; Гор. Грбице са 50 и Драча са 43 — свега 332 куће.

Драча слави летњег св. *Николу* (9. Маја) а тада се ту и сабор купи.

О Драчи је писао пок. Јаћим Вујић на стр. 346 свога путовања по Србији и г. Ј. Веселић у 45. и 46. бр. Световида за 1861. годину.

2. МАНАСТИР ГРНЧАРИЦА.

На три сахата места, северо-источно од Крагујевца, идући Баточини, с десне стране пута, наводи се мали манастирић *Грнчарица*.

Кад је комисија, 1837. године, пописивала манастире, онда је ова богомоља била световна црква, те је она, као такву и записа. Ништа се није могло дознати ко први озидва ову цркву; толико је само забележено у „рапорту“ комисије да слави св. *Николау* и да има готових новаца 149 гр.

Црква је малена, мрачна и сва испрепудана а и зидарски је посао веома груб.

На предњим црквеним вратима чита се с муком овај запис: **Изволеніємъ ѿца и поспѣшеніємъ сѣа и съвршеніємъ сѣаго дѣа създа се и пописа се съ цитѣ хрѣ сѣго архіереа и угодотворца Хр . . . . Николае трѣдѣ и подвигомъ еромонаха и гвмена Маѣнма и всего братства бгѣ да прости и сѣи и велики угодотворецъ Николае . . . . . (Христос, као да је) да му је заступникъ и скорн помощникъ . . . . . (истрвено) . . . . Свѣтлана Свѣленманн . . . . на послетку три врсте се не могу прочитати јер су слова веома истрвена. У другој оздо види се: **Обителъ мѣстѣ семъ.****

Године 1850. преобраћена је ова богомоља у манастир.

Да је дуже време била световна црква, опажа се и по њеном имовном стању; јер 1864. године готовина јој је износила 20.550 гр. и 28 пар. чар.

Ова села чине нурију манастиру Грнчарици: Прњавор са 31; Жировница са 92; Дубравица са 50; Кијево са 61; Комарица са 62; и Никшић са 19; свега 315 кућа.

Сабор се купи код *Грнчарице* о великој Госпођи (15. Авг.).

О овоме манастиру има доста простран опис од г. *Ј. Веселића* у 118. бр. Световида за 1861. год.

3. МАНАСТИР ВРАЋЕВШНИЦА.

Манастир је овај на подножју рудничке планине с јужне њене стране, на реци Враћевшници, која се, не далеко одавде, слива у реку Гржу. Зидан га је године Адамове 6939. велики *челник Радич Поступовић*, који је, у време српских деспота, живео у селу *Белући*, које се сада зове *Црнућа*. То се најбоље може видети из записа на једном црквеном стубу, који ниже излажем у верном препису.

Величина цркве ова је: дужина је 11, висина 4 а ширина $3\frac{1}{2}$ хвата. Сва је озидана од брусот камена и изнутра молована, као што записи веле, 1737. године.

Још године 1825. подигао је овде блаженопоч. кнез Милош један конак на два боја својој мајци *Вишњи* за спомен.

Године 1841. дозидан је уз цркву велики тороњ, који доцније падне па и саму цркву повреди. Но у најновије време, од 1859—1860. пок. кнез Милош обнови цркву онако како је била од Радича подигнута и то опет за покој душе мајци својој *Вишњи*, која је ту сахрањена 1819. године. И двоје

деце пок. кнеза Милоша, Гаврило и Марија ту су упогани.

У Враћевшницу пренели су калуђери у почетку 1807. године, св. краља, где је остао до пропасти народне те исте године, па је тада пренет био у Срем.

У време устанка кнеза Милоша беше у овом манастиру старешина архимандрит *Мелентије Павловић*, који најпре беше неодлучан другар пок. кнезу *Милошу* на бојним пољима, а по том, први митрополит Србин, иза толиких туђинаца дотле. Он је умр'о у Београду.¹ Многе ствари његове находе се и сада овде. Међу њима је и крст, који је носио кад је на Љубићу у добош ударао а тако и пушка и паласке његове. Сам пак обод од тога добоша храни се у народном музеју у Београду. Пок. кнегиња *Љубица*, дарова овоме манастиру, за спомен архимандрита *Мелентија* све одело архимандритско, тако богато и тако кусно израђено да га, држим, таквога нема ни једна црква у Србији.

Сада ево записа, који су се сачували у овом манастиру.

На стубу, с десне стране врата на која се улази из женске у мушку цркву, чита се ово:

Въ дни благоуастиваго и христочубиваго деспота
србски зем . . . гѡрга велнки уѡннкъ Раднуъ . . . . .
повѡкъ. Изволен(їемъ) ѡца и поспешенїемъ . . . . . сѡга-
го . . . . . въ нме сѡга . . . . . побѡдо . . . . .
(гѡ)ѡргїа . . . . . кже . . . . . ел(н)ко емъ възможно би-

¹ Глед. Знаменити догађаји новіе србске исторіе на кратко у везаном слогу списани Герасимомъ Георгиевићемъ, епископомъ шабачкимъ, у Београду 1838.

сть приложн стѣомъ храмъ ѿ свонхъ сель: село вра-
 кевцицъ горню и село вракевцицъ долню и село
 красоваць, конюшъ и саселакъ ослѣї на реїї вра-
 кевцици уто замени з Бранка Миладниовника і кодъ
 Рѣдинка село Брестово и кодъ Рѣдинка село Кѣкавлю
 (друго читаѣе је: кѣкю вѣлканскъ) с пивницомъ и
 бащинами, и ѿ доловъ и ѿ пола цю є з Каменце
 зунѣно половина (а) половина манастирѣ кастѣн-
 скомъ. И ещє приложн велики уелникъ раднѣ стѣомъ
 храмъ великомъуєнника Христова Геѡргїа ѿ свонхъ
 сель цю мѣ господнѣ гюраги деспоть за(п)нсаль з
 бащинѣ кадъ мѣ се смрть сѣлѣуї по повеленю кѣжїю
 по неговѣ смрти село Белѣуѣ з дворомъ и с вїно-
 градомъ и сѣ всѣмъ цю се к немѣ предрѣжн; на Мо-
 раве половина ѡбровскихъ сель цю се кѣ Обровѣ
 предрѣжн, половинѣ частномъ Благовещенїю. Кто се
 обретає з немѣ да є о немѣ окрмла и помага. И ѿ
 именїа како єсть писано з дїатеузъ и сиѣвнимъ о-
 бразомъ зтежа велики уелникъ Радїуѣ да прѣвї-
 ваетъ братна з стѣомъ мѣтїрѣ колко нхъ се обретаю
 да прѣбнваю обще дондеже стонтъ стїи манастирѣ и
 да не бѣдетъ междѣ нмѣ ниутоже разлѣуєно до тан-
 кнхъ вѣци, до иглє и до конца, и да ставетъ междѣ
 собомъ стареега кое вси соборнѣ изволе. Ащє ли
 кто дрѣзнетъ сїє више писанїє разорити или ѿ на-
 уелствѣемнхъ или ѿ сародинхъ моихъ да мѣ єсть вѣ
 мѣсто помощи стѣи великомъчїникъ Хрѣвѣ Геѡргїє сѣ-
 парникъ на страшнемъ испитанїю хѣмѣ молюже се
 стѣомъ великомъуєнникъ Геѡргїє да ми бѣде млстивѣ
 и помощникъ вѣ днѣ страшнаго испитанїа предѣ ве-
 ликимъ царѣ всехъ да избавлю се єго ради вѣунаго

мѣненїа. Пописа же и саврши и украси съ стѣхъ боже-
ствены храм велики уѣлникъ Раднуъ въ нмѣ стѣго и
славнаго великомученика Хрѣва Георгїа въ лѣто с. ц. л. а.
(6939 — 1431.) индиктиона а. Приведе съ сен ѿ ста-
раго рѣсколѣ повеленїемъ прѣосвященнаго патрїарха
сръбскаго кнр Арсенна въ лѣто . . . . мѣца Генвара В.
Пописа вьса црква благословенїемъ господина епи-
скога Доситея Николаевника валѣвскога трѣдомъ и
нждивенїемъ нгъмена Еромонаха Миханла 1737 лѣто.“

На левој страни врата, која воде из женске у
мушку цркву, опет на једном стубу има: С (било је
црвеним и једва се познаје сада) нзволенїемъ ѿца
и са поспешенїемъ сына и савршенїемъ (не чита се
јасно јер је истрто) стѣго дѣха пописа се стѣа и
божественна црковъ зовемъ Бракевѣцица храмъ стѣго
и славнаго великомученика и победоносца хрѣва Геор-
гїа ва врѣмѣ цѣсара Карола шестаго прї блаженен-
шемъ патрїархѣ Арсению Їоанновїуѣ трѣдомъ нжди-
венїемъ нгъмена еромонаха Миханла. Понови и саписа
васѣ црков са братїам мѣца Августа .кн. въ лѣт (о)
аѣлз—1737. Андре Зографъ Андреовнуъ.

Мало још у лево испод прозора на дувару пише:

Поме. . . Гдн зографї Първѣ Неделко . . Никола,
Георгїе Филипъ Андреовнуъ.

Садашња Црнућа звала се пређе Белућа па се
доцније пошто су Белућани готово сви на Косову
изгинули то ојађено село у течају времена прозвало
Црнућа. Тако се прича у околини овој.

У селу Црнући имају неки Маринковићи, који
кажу да су потомци Радича Поступовића. И неки од
њих и потписивали су се Поступовићи. Пов. кнез

Милош који је живео у Гор. Црнући на три четврти сахата пешачког хода од манастира дао је своју тамо кућу, воћњак и остале земље једноме од тих Маринковића с угодбом да овај за све то плаћа манастиру Враћевшници по дуват на годину. Тај човек и сада тамо живи.

Ова села су нурија манастиру Враћевшници: Љуљаци 56, Каменица 74, Кнежевац 28, Д. Црнућа 48, Коњуша 33, Липовац 48, Прњавор 20, Баре 56, Гор. Црнућа 32, Д. Врбава¹ 60, Гор. Врбава 44, и Бело Поље 43, свега 542 куће.

Сматрам за дужност овде поменути да отац Вићентије Кресојевић, игуман враћевшнички, заслужује сваку хвалу како за одлично руковање и приумножавање манастирске имаовине тако и за своју просвећену побожност и за љубазност и срчану добрдушност у дочекивању путника који обитељ његову походе.

Враћевшница је од Гор. Милановца два и по сахата на исток, а од Крагујевца око 5 сахата на запад идући.

---

¹ Из села Врбаве био је родом пок. Мелентије Павловић, о коме раније беше реч. Он и пок. Тома Вучић Перишић од два рођена брата су деца: Мелентије од Павла а Тома од Петра (Перише). Тому је мајка, преудавши се, одвела у Вучковицу, и од тога села дато му је, доцније, име *Вучић*.

VI.

У КРАЈИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: намесник неготински, *Тома Борђевић*; члан окр. суда, *Тодор Владовић*; помоћник окр. начелства, *Данило Стефановић* и писар *Атанасије Ризић*).

1. МАНАСТИР ВУКОВ.

На једно три четврти сахата југо-западно од Неготина наводи се овај манастир, окружен красном шумом и добрим изворима.

Пописна комисија каже да се не зна ко га је и кад озидео, а, по што је 1813 године поробљен и попаљен, обновљен је тодине 1837.

Међу тим над вратима препрате спроћу двари има запис, који је комисија овако преписала:

„Изволеніємъ оца и с поспѣшеніємъ сына и совершеніємъ сватаго дѣха амниъ. Пописа се сватын божественын храмъ сватаго уздотворца отца нашего **Єрарха Николаа Милкинскіи** (тако) въ лѣт з.р.џ.в=1654. И придѣвнискіи митрополитъ владика киръ киръ **Софроніа** и настоятель киръ **Миханлъ нгъменъ Деуанацъ** и съ поможеніємъ благовѣрнаго и христомлюбиваго ктиторъ киръ **Симѣонъ кнезъ Трианскіи** (тако).

„Овај манастир, вели комисија, садржава изнутра дужине 8 хвата и 4 шуха, ширине 1 хват, 3 шуха и 7 цола а висине 3 хв. и 1 шух.“

Храм му је св. Никола а сабор се купи о Великој Госпођи (15. Авг.).

Ова му села иду у нурију: Видровац са 177 к., Јасеница са 143 к., Карбулово са 96., и Чубра са 172 к., свега 588 кућа.

На крају 1864 године имао је готовине свега 113.288. гроша и 11 и по пар. чарш.

2. МАНАСТИР ВРАТНА.

Око шест сахата хода од Неготина к западу идући поред реке *Вратне*, у планини, више *Брзе Паланке*, наводи се овај манастир. Не зна се ко га је и када први пут градио но људи из околних села казиваше комисији да га је градио неки „*свети Никодим за краља Стефана*“; али како је манастир толико пута робљен и паљен то су се и записи, ако је каквих било, а било је по свој прилици, истрли, те се сада не зна који је то краљ *Стефан* што га народ помиње. Црква је веома незнатна по грађевини. Само су јој темељи од камена а даље на више све је од чатме. Ово последње начинио је, по казивању старих људи, неки неготински баш-кнез *Станко Фрајкор*, а не зна се управо које је године ни то било.

На неколико хвата од овога манастирића имају два прекрасна природна свода од камена испод којих пролази река *Вратна*.

У ово место вреди доћи само да се ови дивни природни послови виде.

Манастиру *Вратни* храм је *Петров дан* (29. Јунија) и на тај дан купи се ту сабор а већи још бива о *Спасову дне*.

Нурију манастирску чини само село *Вратна* са 87 кућа.

Године 1864 Вратна имађаше готових новаца 20.974 гр. 12 пр. ч.

У рубрици за „примѣчаніе“ комисијскога списка стоји ово:

„До 1839 године, вели комисија, обитавао е у истом манастиру (Вратни) по еданъ Еромонахъ, кои е рачуне, сваке године, *суду окружія краинскогъ предавао*“.

3. МАНАСТИР МАНАСТИРИЦА.

На месту веома пријатноме, кад се већ мирочке планине спуштају да се у Дунаву оквасе, у једном осоју находи се ова мала задужбина, коју народ приписује опет неком св. *Никодиму*. (Да не буде архиепископ Никодим за Милутина краља, који је превео типик св. Саве јерусалимског с грчког и као што арх. Данило прича био у милости краљевој?) Црква је од камена озидана а ћерамидом покривена. Има прилично непокретнога имања а од готових новаца комисија је затекла 215 „горњих гроша“. Прича се да је кћи цара Лазара, Милева, по што се опростила од Бајазита и побегла од Тамерлана, ударила на овај манастир и у њему се одморила неко време. Црква ова била је некад сва измоллована а на вратима у олтару могло се до скоро прочитати само ово: *Радѡлбегъ*. . . . Људи овде причају да је св. *Никодим* градио ову цркву а доцније је понављао војвода *Радулбег*.

Манастирица је бивала и мирска црква и тек од скоро седи у њој калуђер.

Манастирица је у срезу кључком, 2--3 сахата јужно од Кладова.

О Манастирици су помињали г.г. Пчелар и Ивановић, у својим описима крајинскога округа, први у IX. Гласнику Друштва Србске Словесности на стр. 216. и 217., а други у V. на стр. 235.

У Гласнику XI. пак, на стр. 134. краљ српски Стефан IV. од 1336—1346 потврђујући некој цркви многа села вели: „Метохъ у порѣун Манастирциъ света богородица съ людьми, съ нивнємъ съ внноградъ и съ плиннамн и съ вноушемъ и съ мьломъ и съ всьми правинамн.“ И у Гласнику XIII. стр. 372. краљ Стефан, потоњи цар српски, некој цркви даје: „Метохъ у порѣун Манастирциъ съ нивнємъ с вн. . . емъ и съ селнцємъ птнємъ и съ роудомъ и съ плинномъ и съ всьми . . винамн.“

Је ли ово данашња Манастирица не могу управо казати. Треба још навести и то да је садашњој храм св. *Тројица* а ето овај *Манастирциъ* зове се свете Богородице. (Међу тим не уди напоменути да у пожаревачком округу, некако на граници између среза звиждскога и млавскога, има друга стара црква, која се зове *Манастирица*. Више ништа нисам о њој дознао).

Сабор се купи о св. Пантелији (27. Јулија).

Ова села чине манастиричку нурију: Село Манастирица са 32 куће, Подвршка са 100 к., Петрово Село са 84 к., и Речица са 24 куће, свега 240 кућа.

Године 1864 имађаше готовине 9422 гр. 31 пр. ч.

VII.

У КРУШЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари су они који и за алексиначки округ, јер се онда Наупара придруживала као *метох* манастиру св. Романа).

1. МАНАСТИР НАУПАРА.

По казивању старих људи, манастир је овај градио још цар *Лазар*, па је био са свим порушен. И тек 1835 године браћа *Стојан* и *Алекса Симићи* начине га са свим из нова и ставе над западним вратима, с поља, овај запис: „Во время Благовернаго Господара князя сръбскогъ Милоша Т. Обреновића и при высокопреосвященнѣншаго (тако) Митрополита вса (тако) Сербїи Господина Петра Їовановића обновиса храмъ сен прескатыа Богородицы честнаго ея рождества трудомъ и нждивенїемъ Господина Стоана Симића съ братомъ своимъ Алексомъ. Обновше е за свои веунти споменъ въ лѣто Христова 1835. Пастотельн быше при нждивенїемъ истога храма Савд Петровићъ, архимандритъ св. Романа¹ и Пахомїе Їеромонахъ тожде обительн.“

Побожни ови ктитори начинише Наупару као мирску цркву, и комисија је, 13. Дек. 1839. и помиње као такву, али доцније 18. Марта 1848 год.

¹ Манастир је Наупара у крушевачком окр.; али у комисијном попису он је придружен округу алексиначком, као метох манастира св. Романа. Комисија пописујући броји га међу мирске цркве а не међу манастире.

В. № 306. изиде кнежевски указ, који ту цркву преобрати у манастир. Како је извршено ово преображење може се најбоље видети у IV. Зборнику на стр. 156.

Имам узрока сумњати да је ово била права жеља већине онога народа у толико више што нигде не видим да је саслушана жеља оних, који ту богомољу и саградише, а без тога се ово не би смело урадити.

Наупара је јужно од Крушевца, 2 сахата далеко, под самим *Јастреицом*.

Слави Малу Госпођу (8. Септембра).

Ова јој села чине нурију: Село Наупара са 46; Јабланица са 45; Витановци са 46; Шаврани са 42; Степош 53; Ломница 95; Буци 28; Слатина 8; Сеземча 17; Модрица 55; Дворани 46; Петина 23; Трмчари 53; Пољаци 30; Ловци 12; Станци 31; и Болван 40, свега 670 домова.

Готовине нема ништа.

2. МОНАСТИР ВЕЛУЋЕ.¹

Године 1837 овај је манастир био мирска црква и тек доцније су дошли калуђери у њега. Комисија је записала, по казивању старих људи, „да су га градили у време деспота (?) два брата Јован и Стеван и некакав у исто време владика Максим а пограђиван је по други пут године 1830.“

Мени пак, кад тамо бејаш године 1862, казиваше један духовник да га је градио српски деспот *Јован*

¹ Овај манастир описивала је јагодинска комисија јер се он онда рачунао као метох манастира Љубостиње, који се налази једно 2 и по сахата одавде, преко Мораве, у јагодинском округу.

и да се пре звао *Сребрница*, па се, доцније, по селу *Велућу* и он прозвао *Велуће*. Ова богомоља по лепоти грађевине далеко изостаје од *Руденице*, која је не далеко одатле, и за коју се опет прича да је задужбина деспота *Јована*.

Ту се сада гради нова школа за мушку децу, и до године биће са свим готова.

Велуће се налази на два сахата југоисточно од *Трстеника*.

Храм је цркви *Ваведење* (21. Нов.).

Ова су му села нурија: *Братић* са 20 кућа; *Бучје* са 44; *Велуће* са 37; *Дренча* са 12 к.; *Камењача* са 22 к.; *Округлица* са 23; *Омашница* са 90; *Пасјак* са 10; *Ржаница* са 28; *Риђевшница* са 33; *Руденица*¹ са 10; *Срњани* са 5; *Тоболац* са 49; *Тржак* са 16, и *Јасиковица* са 51 = свега 450 кућа.

¹ У овом сеоцу и с истим именом има красна стара црква, која мало ако у чем уступа *Лазарици* цркви у *Крушевцу*. Глед. моје белешке уз пут у „*Србским Новинама*“ за 1861 годину.

VIII.

У ЈАГОДИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: Помоћник начелства, *Илија Вукићевић*; члан окр. суда, *Мојсило Јанковић*; окружни прота, *Јован Димитријевић*; и писар *Мијат Остојић*).

1. МАНАСТИР ЉУВОСТИЊА.

На левој страни реке Мораве, скоро на међи округа јагодинскога и крагујевачкога, на једну четврт сахата од Мораве спроћу Трстеника находи се ова красна задужбина царице Милице. Манастиру овоме најлепше је доћи од Крушевца или од Карановца па на Трстенику превести се преко Мораве. С других страна нема насутога пута. Комисија овако описује Љубостињу:

„Овај је манастир, по сказивању, кнегиња Милица сазидала (које је године сазидан не зна се¹) и посветила га успенију Бггоматере. Он износи у дужину 10, у ширину 3 а у висину 12 хвата, и изнутра је старим моловањем био украшен, но Турци су то. на много места искварили и порушили а и саме су неке натписе старе с летописима сатрли. После године 1819 обновљен је трудом блаженоупокојенога јеромонаха Арсенија Стефановића и сад је средњега великољепија“.

„У овоме манастиру налази се од древности, у женској препрати, с леве стране, камена гробница,

¹ Мора да је било између 1389—1405.

у којој, прича се, да су кости царице Милице сахрањене¹ а спрам исте гробнице на дувару изображена је царица Милица с натписом: „**Въ Христа Бога благовѣрна и благоуствива и прѣвисока госп . . . кнегиня Милица**““. До ње, с десне стране, изображеније је кнеза Лазара (тако) с натписом: „**Въ Христа Бога благовѣрнын и прѣвисокын и благодръжавнын Стефанъ кнезь Лазарь вѣсѣмь сръблѣемь и подоунавскимь странамъ господнинь**““.

„На десној страни, у истој препрати, има друга гробница (натписа нема), у коју говори се да је сахрањен Стефан, син кнеза Лазара, а спрам исте гробнице на дувару стоји изображеније истога Стефана с натписом: „**Въ Христа Бога благовѣрнын и прѣвисокын и благодръжавнын Стефанъ, деспоть вѣсѣмь Сръблѣемь подзнавскимь странамъ господнинь**““.

„А у мушкој препрати, с десне стране, до архијерејскога стола, има такође гробница од камена на којој је бела од мермера плоча с натписом: „**а се лежи Стѣфанъ кесара Оуглеше синь . . .**““.²

¹ Троношки летописац (у Гласнику V. стр. 94.) то потврђује говорећи: „**Стати же и весь народъ истинию уестъ и покорность имѣахъ до кралицы своея, жены Лазаревон, а матери Стефановон Милицы, которая всегда богоугодно жила. По смерти же мужа своего Лазара недалеко Крѣшевца въ Расѣи созидала монастырь зовомѣи Любостина и тамо постригла сѧ ко иноуество и совокупила многѣа сестри, идиауе велики госпожи, которѣи в'дови изостаи по мужехъ избившихъ сѧ Лазаремъ на Косокѣ. И тамо представалиа и погребениа**“ (Умрла је 11. Нов. 1405.).

² Натписи су ови поправљени по белешци г. Стојана Новаковића, који их је сам на месту читао.

„На дувару, до исте гробнице, изображена је царица Милица држећи у руци изображење овога манастира. С десне стране њена лика био је и запис али су га Турци истрли и само се ово могло прочитати: „вѣсѣмъ госпожа раба божіа княгиня Милица . . . . . ангель . . . . . прѣ . . . . . и . . . . . на мона . . . . . индикта 11 . . . . . днь 14¹“.

С тугом морам да кажем да је и оно мало споменика од старога живописа, што је варварска рука оставила, неразборита ревност замазала малтером и само се има захвалити журној заповести пок. митрополита Петра, што и ове неколике слике нису за на век изгубљене.

Над западним вратима измолован је цар на престолу, а и с леве и десне му стране виде се лица светитеља. По врх свега једва се може да прочита: . . . . . њ вѣселенскын є съборь . . . . . љє стихъ ѿць бисть при велнкомъ царн Іоустнианѣ въ нихъ же бѣхоу прѣвосѣдалницн Мниа Константина града Аполнаріе . . . . . там . . . . . рад . . . . . оргниа . . . . . Даље се не може да прочита.

На доњем каменом прагу, на средњим вратима, у цркви од стране женске препрате, изрезане су ове речи: **Протомансторь Борокнкь Рад.**²

¹ Ја сумњам да је овај број забележен био арапским цифрама, но комисија је тако преписала а сада је све замазано да се не може да прочита ништа.

² Ове речи г. Вуичъ (у своме Путешествію по Србији стр. 108.) прочитао је овако: „**протоманастырѣ царскіи**“; по то је погрешно. Правилно се пак чита онако како мало пре рекох.

По овоме нема сумње да наше народне песме не певају узалуд Рада Најимара. Ово име и презиме довољно доказује да

По својој спољашњој лепоти Љубостиња стоји међу првим нашим царским манастирима. Но унутра је нешто гломазна. Кажу да имају неке шупљине у њезиним зидовима, који су веома дебели. Сад је прекривена плехом и оправљена у свему добро; нарочито има добре земље у Морави. За све то ваља захвалити оцу архимандриту Јанићију Мачужићу.¹

Ова села су нурија манастиру Љубостињи: Богдање са 81 кућом; Грабовац 78; Прњавор 40; Планиница 39; Лободер 19; Рајинац 68; Д. Дубич 18; Мијаиловац 54; Угљарево 41; и Лозна 43=481 кућа.

Године 1864 имала је готовине 42.503 г. 36 п. ч. У Љубостињи се купи велик сабор на св. Стевана (2. Августа). Храм јој је в. *Госпођа* (15. Авг.)

2. МАНАСТИР КАЛИНИЋ.

У планинама које деле Левач од Груже находи се овај манастир, који је зидао деспот *Стефан Лазаревић*.² Он је дугачак 12, широк 2 и по, а висок, од прилике 12 хвата, „и које старим које новим моловањем прилично је украшен“, вели комисија.

Срби онога времена не само умедијаху титрати се сабљом и перним буздованом, него је и мајсторска сечивица у њиховим рукама срезивала грађевине каквима се данас свет диви. Ја се усуђујем ставити *Рада Боровића* за најимара и при зидању *Манасије*, овог најдивнијег споменика српске снаге, уметности и побожности.

¹ Умрло је у првој половини Маја 1866. Бог нека му душу прости!

² Гласник V. стр. 98. §. 54. Трношкога Летописа, који вели, да је Стефан многе цркве и манастире озидео, које су од Турака, по том, порушене а само две стоје, и то: „**Манастир Каленић и Светотројеска обитељ на реци Ресави, Манасија зовома**“.

Даље комисија говори ово :

„У истом манастиру, у средњој препрати, на дувару, с леве стране, изображена је фамилија деспота Стефана с натписом, готово истртим, који се овако тешко може да прочита : „Ктиторъ Петаръ братъ протодоѵѣрсь, Госпожа Милнца Протодоѵѣрнца, Богданъ Протодоѵѣрць. Светому храму ктиторъ бысть благоуѣствын Стефанъ Деспоть Лазаревнкъ године 1407.“¹“

„С десне стране исте препрате на дувару стоји натпис овакав : „Изволеніемъ ѿца и с поспѣшеніемъ сына и совершеніемъ святаго дѹха обновн се и препокри со окрестнимн келіамн своимн сен сватын и божественын храмъ воведеніа пресватыа владнунцы нашеа Богородицы и приснодѣвы Маріи трудомъ же и настояніемъ Гѣа Нгѹмна кнрѣ Василіа съ братіамн своимн, помощеніемъ ктиторовъ и приложниковъ кнеза кнр ЛѹраѢа, (тако) кнеза кнрѣ Богдана, кнеза Спасоа и кнеза кнр Савкы с остальнимн ктитори и приложников (тако). Тогда святенши престолю славно-сербски правациу и содержациу господниу патриарху хаджи кнр Калинику при господниу митрополиту бѣлградскому кнрѣ Єремїи лета отъ Адама 7274 од рождества же по плоти Бога слова 1776.““

Године 1839. 3. Марта пише „Попечитель“ просвете, пок. г. Стефан Стефановић, игуману манастира Калинића да му јави : ко је и када зидао манастир Калинић и каква је историја те обитељи?

¹ Овако говори комисија но ја не знам да ли она ово тумачи или преписује.

Игуман, *Гаврило Миљковић*, уз своје писмо од 14. Марта 1839 године шиље оба горња записа а у писму још додаје ово: „Понављата е (црква) када е *Млатишума*¹ боравио у *Крагуевцу* и у нѣга е изунѣ узео *Василіе Церногорацѣ*“. (У Архиви мин. просвете П. № 151. архиве № 43. од 1839 године).

Тога игумна *Василија* убили су Турци у селу *Богдању* 1768 год., а сахрањен је код цркве с десне стране олтара. *Кад Коча*, трговац из села *Паневца*, ниже *Јагодине*, закрајини против Турака (1787), он узео за писара *Исаију* јеромонаха из *Калинића*. За то се после и певало:

„Војску купи *Коча* капетане . . . . .

„Барјактара силна калуђера,

„По барјаку положио браду

„Па он учи Србе у параду и т. д.

Године 1814 бејаше игуман у *Калинићу* неки *Нићифор*, родом из *Баната*; умео је лепо писати и моловати иконе. У време *Х. Проданове* буне долазили су му *Светлићани* *Јаковљевићи* и други да им по нешто прочита и напише, с тога га с *Јаковљевићима* и другима везана из *Левча* преко *Јагодине* отера у *Београд* *Ђириш-паша* те га 1815. 14. Јануара, после великих мука, посеку и главу му код *Стамбол-капије* с другима, набију на шиљаѣ. Био је слеп у једно око за то су га звали: *Ђорави* игуман из *Калинића*. До тога времена била су многа стара писмена и пи-

¹ Има и данас један апостол, који је *Млатишума* приложмо *Калинићу*.

сане књиге у манастиру Калинићу, па он, жалосник, побојавши се од Турака све то побаца у једну хлебну пећ те изгори.

У Августу 1820. одреди пок. кнез Милош архимандрита калинићског *Самуила* те као депутат оде у Цариград. Како посланици ови оду, њих поапсе и тек их пуге 1825. Самујило преживи апс али одмах у Августу 1825. умре у Цариграду и сахрањен буде код цркве св. Параскеве у Хосџоју.

У овом манастиру био је ђак, па ђакон (26. Јулија 1826 године), па јеромонах (24. Септ. 1833.), и архимандрит (6. Маја 1847.) садашњи ужичко-крушевачки владика господин *Јанићије*, који ми је и доставио података о овој знаменитој задужбини *Високог Стевана*, и који је њојзи имање знатно умножио и прилоге учинио.

У овај манастир донет је свети краљ, „кад се вратио из Немачке“, 28. Децембра 1815 године, као што запис на зиду манастирскоме казује: **И** бнст сїе нжднвенїе юромонаховъ свѣтостѣдєнн-укїн, братство г. г. архїмандритъ Самѣнлѣ Іаковлевнѣ, Павсен юромонахъ, Монсен юромонахъ, Дїонусїе, Гаврилъ, Макарије и проуїн.“¹

Мошти светога краља остале су у овоме манастиру до 20. Августа 1839 године. За све то време у Калинићу су били двоји калуђери: калинићски и студенички. Морало је и имање бити подвојено. С тога су обоји наваљивали да се једном то подели и

¹ Вуича Путешествїе по Србиї стр. 110.

да се св. краљ пренесе у Студеницу одакле су га калуђери, бежећи од Турака године 1807, однели у Враћевшницу а отуда 1813. у Срем.

Пок. кнез Милош реши да се св. краљ пренесе у Студеницу, али је желео да то пренесење буде нов знак васкрсавајуће српске славе и снаге. За то у писму једном, 19. Септембра 1838 године, из Пожаревца писаноме г. Тенки, ондашњему попечитељу просвете, каже да се тај посао по рђаву јесењу времену не може извршити.

Година 1839. умножи унутрашње немире и неспоразумљења у Србији те кнез не изврши дело побожности које је тако јако желео.

То се изврши под намесништвом.

19. Августа 1839. дођу на конак у Калинић: митрополит *Петар*, и владике: ужички *Никифор*, неготински *Доситије* и шабачки *Максим*. Даље: један саветник, по један чиновник из свију седамнаест округа и из сваког среза по један кмет а добровољним гостима броја није било.

20. Августа крене се тај свечани спровод носећи ћивот св. краља на рукама и певајући песме из Србљака те на конак у *Љубостињу*.

Сутра дан, 21. Августа, крене се одатле те на конак у *Карановац*.

22. пође из Карановца и дође у *Дубочицу* на конак, и

23. Авг. из Дубочице стигну на конак у *Лавру Студеницу* и мошти се унесу да преноће у „краљевој цркви“.

Сутра дан, 24., после свечане божије службе, пренесу се мошти св. краља из „краљеве цркве“ у лавру и наместе у Ћивот с десне стране царских двари где бораве и данас.

Званични опис те посмртне славе „првовенчаног краља“ и народне радости, у 41. броју „Србских Новина“ од 1839 године, завршује се овако: *Съ восхищеніемъ было е видѣти съ каквимъ е усердіемъ народъ обитаваюћій дужь пута, коимъ е сироводъ ишао, къ истому притицао, съ каквимъ е благоговѣніемъ кивотъ сироводио, съ каквомъ ли е побожностію овомъ отечественномъ святителю свое страхопочитаніе усерднымъ целиванѣмъ указивао. Узъ путъ и на конацима было е свега у изобилію къ дочеку толикогъ народа. На лицу свакогъ видила се жива радость, и свакій е себе за сретна вменявао, што е могао кивотъ святителя понети или га цѣливати“.*

Вратимо се опет у Калинић:

Коча је био приложио једно звоно Калинићу, које, по том, изгори у Прерадовцу.

Пок. Карађорђе походио је овај манастир године 1811.

Пок. кнез Милош пак походи га први пут 1818, и приложи велики чирак; а други пут 8. Септ. 1822. и сагради велики конак, на три боја, „у коме имају 43-оја врата“.

У Калинићу би мучки убијен ноћу 5. Јануара 1844 године, шабачки владика *Максим*, који је и упопан у манастирској цркви.

Калинићу је храм *Ваведене* а сабор се купи о Петрову дне и на вел. *Госпођу*.

Ова села чине манастиру нурију: Прњавор са 28 кућа; Шљива 17; Превеш 58; г. Дубич 20; Лепојевић 54; Калудра 64; Опарић 147; Белушић 95; Браиновац 47; Пуљци 76; Волујак 73; Малешево 22; Жупањевац 65; Богалинци 60; Доброселица 24; Надрље 35; и Сибница 89 свега 974 куће.

Године 1864 Калинић имаше готовине 45.288 6 и две трећине пар. чарш.

3. МАНАСТИР ЈОШАНИЦА.

Од Јагодине биће два сахата хода, идући к западу, до овога манастира. Положај му је красан. Поред њега тече река која му је своје име и дала. Комисија каже да није нашла никаквих старих записа, али стари причају да га је градио цар Лазар те се у њему венчао с царицом Милицом. Ни ја нисам могао наћи у њему никаква записа о коме год иоле важнијем догађају до један који не приличи ни месту где је ни ономе ко га је писао а најмање да бих га ја овде преписао. Међу тим г. Вујић у своме „Путешествію по Србији“ (стр. 95.) излаже повелик запис у коме се казује да су ту богомољу године 1786 обновили: „Игуман Алексіе Теодоровичъ и братъ му прота ягодинскій Јован Поповићъ съ ктиторима, кнезовима: Доброславомъ и Бошкомъ при митрополиту *Діонисию* београдском“

Комисија, даље, каже: дугачак је 7 и четврт, широк 2, а висок 3 хвата, и био је измолван сав изнутра, као и Калинић и Љубостиња, а сада је „слабог великолепија“.

„У истоме (манастиру) нужно је распјатије, да се он покрије и више јеромонаха (сад је само један) да има, будући се види да један имање манастирско не може да обдржава те је ово доста и запуштено, а и нуријаша представљају (има их до 300 кућа) да им се слабо закон извршује“.

Овако пише комисија 21. Октобра 1839.

Ја сам походио овај манастир 6. Маја године 1864 и исте сам жалбе слушао од стране побожних нуријаша. . . . .

Јошаница слави св. Николу.

Нурију манастира Јошанице чине ова села: Црнча са 53; Међуреч 44; Лозовик 39; Мишевић 39; Сиоковац 36; Каленовац 16; и Прњавор са 7 кућа, свега 234 куће.

Године 1864 овај манастир имаше 2260 гр. чарш. капитала у новцу.

У броју 132. Световида за 1862 годину штампано је г. Ј. Веселић опис овога манастира.

Примедва: У списку комисијском находе се још две богомоље убројане међу манастире: то су: *Орашје* и *Ивковић*. Првој се не зна време кад је грађена а „обнови је народ у Мустај-пашино време“. Године 1821 обрнута је у „мирску цркву“. За другу пак прича се да ју је цар Лазар начинио своје *кованцији* Ивку, од куд је и прозвана *Ивковић*. Ни у овој, као ни у оној првој, нема никаквих записа. Сад је и ово „мирска“ црква. Обе су мале грађевине и, по речма комисије, „слабога су великолепија“.

IX.

У ПОДРИНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник *Матија Симић*; члан окр. суда, *Максим Крстић*; парох лознички, *Јован Станковић* и писар *Павле Булић*).

1. МАНАСТИР ТРОНОША.

Комисија, у своме „рапорту“ који је писан 16. Октобра 1839 године, каже: „да је црква манастира Троноше од тврдога материјала сазидана и лепо украшена, да је покривена лимом и да има два звона, да се говори да је њу градио цар Лазар али потписа никаква нема, јер су манастир Турци више пута палили“.

Кад ја, 30. Апр. 1862., бејах у Троноши, казиваше ми отац Серафим, ондашњи игуман, да је Троноша задужбина *Југовића* и да је постала оваком приликом: Кад Југовићи, закидањем наднице мајсторима раваничким, скривеше цару, он нареди те њих тројицу однеше везане к *Милошу*, који се бавио у Подрињу. Они ту бише у прогону па доцније, кад бише помиловани, сазидаше Троношу за спомен, куда су њих *Тројишу носили* везане.¹ Али троношки летописац причајући како је краљ Драгутин, после заваде с братом Милутином, одвојио себи земље, које му даде таст заједно с Београдом и с неким делом Босне који

¹ Глед. другу версију у Вукову речнику под: *Затроношити*.

придоби сам, прешао у *Зворник* са женом и децом: Владиславом и Урошицом и ту се настанио; како је ходао на лађи Дрином до у Саву а из Саве прокопао канал велик преко Срема до града *Солине* и *Кушинова* одакле је опет Савом до у Београд одлазио, и тако „обхождаше своје господствованије, мало где мождаше на коню състи“, ¹ најпослед вели ово: „Жена ² его добръ по немъ пожике и созда манастиръ светых тронцы у каднлзку *Зворнику*комъ, у предѣлах *Идранскомъ*, у горн *Гъуевъ*, растоаниемъ ѿ *Зворника* уетиремъ часомъ, иже називается *Троноша*.“ ³

И оне свезе, које се обелодањују међу братством манастира *Раче*, у ужичком округу, и духовницима манастира *Троноше*, показују доста разговетно: да летописац има право што ове две задужбине приписује једноме брачном пару.

Од Лознице до Троноше биће добра 2 сахата хода идући к југоистоу. Троноша је на месту које са свим доликује манастиру. Неколике чешме у самој порти црквеној не престају жуборити и сипати чисту планинску воду, а над манастир, са свију страна, наднела се китнаста шума у којој највише има липе. Ништа пријатније него у Мају одстојати вечерње и јутрење у овој тихој споменици наших минулих дана.

Троноша је сачувала више важних података за српску историју како старију тако и новију. Сведок

¹ Познато ће бити да је Драгутин „под *Јелечем*“ пао с коња и сломио ногу.

² Име јој беше *Катарина*.

³ Гласник — V. стр. 56., 57. и 58.

је тому, поред осталог и чланак г. Стојана Новаковића у XIX. Гласнику Српског Ученог Друштва.

У Троноши има обичај, који нисам опазио ни у ком манастиру нашем. Не зна се од када се то уобичајило, али бива сваке године: да се манастиру на Велики Четвртак, донесу две свеће, од којих свака мора бити већа од 2 хвата. Једну донесе народ из среза јадранског а другу из среза рађевског. Долазак тих свећа прати пуцањ пушака а предсрета лупа манастирских звона и тако се унесу у цркву и поставе: јадранска с десне а рађевска с леве стране. Сад те свеће горе од Вел. Четвртка једне до Вел. Четвртка друге године и колике бивају може се судити по томе, што се од њихових остатака, на концу године, може да натопи по 10—12 ока чиста воска!

Храм је цркви *Ваведене* (21. Новембра). Сабори се купе лети више пута о празницима.

Ова села чине манастиру нурију: Село Коренита са 168 кућа; Костајник са 81 к.; Тршић са 41 кућом; Зајача и Пасковац са 55, свега 345 кућа.

Године 1864. готовине имаше свега 811 гроша и 38 пр. чарш.

Х.

У ПОЖАРЕВАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник, *Мијаило Борђевић*; члан окр. суда, *Недељко Воковић*; кладуровски прота, *Димитрије Илић*; и писар *Марко Павловић*).

1. МАНАСТИР ГОРЊАК.

Горњак је био добре среће те су га походили и описали до сада толики путници. Међу тим комисија у своме „рапорту“ овако говори: „Црква лежи покрај реке *Млаве*, на једној између каменитих брда не одвећ пространој пољани; величина је њена преко целе цркве с олтаром и препратом 53 стопе; покрај двари од дувара једног до другог 22 стопе ширине и 23 стопе висине. Она је украшена темплом и измолваним кубетом и дуварима од источне стране до пола цркве; с потребним иконама и с нуждним окрутом снабдевена је. Црква е сазидана одъ кнеза *Лазара*, по гласу привилегије нѣгове, у манастиру налазеће се, године 1378.“¹

Од Пожаревца до Горњака (све уз Млаву) има добрих 8—9 сахата путовања. Путнику, који би желео видети ову задужбину цара-мученика, богато би се наградио сав умор прекрасним изгледом млавске долине а нарочито оним чудним теснацем који је Млава себи пролокала од Хомоља доле до села Ждрела. Но ово и привлачи томе манастиру можда више го-

¹ Monumenta Serbica (стр. 193—195) И Вујића Путеш. по Србији (стр. 71—73) показују годину 1380. 1. дан Августа као доба када је манастир овај зидан.

стију него *приложника*. Бар је то забележила и комисија још „17. Октоврија 1839. те е збогъ тога реченый монастиръ на великомъ трошку“.

У народу се прича за постанак овога манастира ово: Цар Лазар је ловио по планинама *Вукану* и *Јежевицу* (Вукан је на десној а Јежевац левој страни Млаве). Момци његови нађу пустињика у шуми. То је био св. *Григорије* Синајац, који се ту испаштао. Цар зажели да се с њим разговори. Пустињик не хтене ближе му прићи него се устави на противној обали млавиној. Вода је хујала те се разговор није могао да разбира. Он јој заповеди да умукне и вода на том месту ћути и данас као да се не миче а и пре и после јури и лупа се о камење као бесна. У разговору са царем каже да би желео да му се начини црква. Цар Лазар му прими жељу и озида Горњак манастир-цркву св. Богородици, у Ждрелу браничевском.

Ниже од садашњег манастира, не далеко од саме Млаве имају развалине од старе цркве, које се зове митрополија и ту је била, како се прича, столица браничевске епископије а прича се још да су ту и књиге штампане.

Мало више уз Млаву остатци су друге старе цркве са зазиданом огромном пећином за оставу. Кажу да се та црква звала: *Благовештење*.

Још има више развалина од кула, и од старих градића с једне и с друге стране Млаве. Народно причање све то приписује браћи *Дрману* и *Куделину*.

У манастиру се и данас чува хрисовуља цара Лазара, коју даде Горњаку 1. дан месеца Августа 1380. кад сазда тај манастир.

Докуменат овај, као и оно потврђење на њему од патријарха српског Спиридона, наводи се цео преписан, осим других места, на страни 193. и 195. у Monumenta Serbica од г. Миклошића, те с тога ја не држим да је нужно овде га свега излагати. Само ћу додати то да је повеља та из прошлога века препис а не ориџинал.

У манастиру још има стаклена чаша цара Лазара с овим записом: К. Л. Г. Браћа ми казиваху и за барјак цара Душана, али рекоше да је он већ предан Њ. Св. кнезу Михаилу.

Ова села иду у нурију овоме манастиру: Село Бресница са 33 куће; Крепољин са 104 куће; Сиге са 94 куће; Магудица са 49 к.; Крупаја са 40; Близнаци са 67; Шетоња са 165; и Ђовдин са 148 кућа, свега 700 кућа.

Црква је посвећена светој Богородици, и назива се, у старим писмима „Света Богородица Ждрелска“, а сабор се купи о Малој Госпођи (8. Септембра).

Године 1864 Горњак је имао готовине свега 27.177 гр. и 34 пр. ч.

У најновије време наређено је да у Горњаку издржавају каштигу она свештена лица, која би грађански судови осудили у затвор.

2. МАНАСТИР ВИТОВНИЦА.

„Црква лежи под каменитим брдом на једном узвишку, крај реке *Витовнице*; величина њена је преко целе цркве с олтаром и препратом 54 стопе у дужину, покрај двари од дувара једних до других

24 стопе у ширину и 25 стопа у висину. Она је украшена само с простим темплом као и кубетом без икаквог молераја; но у оскудном је стању с књигама црквеним. Будући да никаквих натписа од старине нејма: то се, по сказивању старих људи из околних села, који су од предака својих чули, дознало, да је црква од бившег краља српског *Милутина* сазидана“.

На левој страни цркве унутра ја летос прочитах с муком ово: — мж шца и сѣа сѣаго дѣа аз Бла . . . Деси . . . Бакоуговъ поставиѣ сиѣ Бѣи храм . . . имж аѣла ѣкова и петра въ лѣт. 5. ѣ. ѣ. 5. (1218?) енш . . . Даље као да је грчки али не могах прочитати.

„Манастир овај оскудан будући у ћелијама подигао је 1837. такве врз једнога каменитог подрума и све је проче довршио, осим чатме, лепа и врата, које му за сад није могуће учинити, јер у новцу оскудева“.

Овако се описује стање овога манастира године „1839 17. Октоврја“, а сад он има прекрасне ћелије, измоловану и покривену цркву, доведену преко Витовнице, у авлију, чешму и велико имање непокретно!

За све то највише ваља захвалити оцу архимандриту, Хаџи *Стевану* Бојовићу, који је сада у манастиру Раваници, у Ђупријском округу.

Витовница је далеко од Пожаревца око 7—8 сахата а од Горњака око 3 сахата. Од Пожаревца она је на југоистоку а од Горњака на северу.

Храм је цркви *Велика Госпођа* (15. Августа); а тада се и сабор куци.

Ова села чине нурију *Витовници*: село Витовница са 77 кућа; Мељница са 260 к.; Стамница са 210; и Бистрица са 122 куће, свега 669 кућа.

Год. 1864 Витовница имађаше готовине 30.038 гроша и 4 пр. чарш.

3. МАНАСТИР ТУМАН.

„Црква лежи између две велике планине под брдом на равном месту, крај једне реке. Има у дужину преко целе цркве с олтаром и препратом 53 стопе, у ширину пак и у висину има по 19 стопа. Украшена је простим темплом без кубета, но *старинским по дувару до препрате женске молеравм.* Будући да никаква од старине натписа нејма: то се, по казивању старих, из околних села, људи, који су од предака својих чули, дознало, да је црква у време кнеза Лазара од *Милоша Обилића* сазидана“.

Народна прича вели да је Милош ловећи туда нехотице устрелио пустињика *Зосима Синајца* па за севап после, на том месту начинио цркву, коју тек што је био довршио а то му дође глас из Крушевца од цара Лазара, који каже: „Ту мани задужбину; ево Турака на Косову; него похитај земљу да одбранимо.“ Од тога, веле, остане име *Туман*.

Манастир Туман находи се с оне стране реке Пека и може бити од Пожаревца удаљен 6—8 сахата хода.

Ова му села чине нурију: село Снеготин са 60 кућа; Кривача са 51 к.; Ракова Бара са 123 к.; и Турија са 125 кућа, свега 354 куће.

Храм цркве је св. Аранђео Михаило (8. Новем.) а сабор се купи о вел. Госпођи.

Готовине је имао 1864. 1016 гр. и 11 пр. ч.

ХІ.

У РУДНИЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: Помоћник начелства, *Никола Радојловић*; члан окр. суда, *Спасоје Нектаријевић*; прота моравски, *Тома Михаиловић*, и писар *Живан Богосављевић*).

1. МАНАСТИР ВОЉАВЧА.

(У ОСОЈУ РУДНИЧКИХ ПЛАНИНА).

„Манастир је овај величине средње и великолепија приличног а сазидао га је *Мијаило Кончиновић*, сељак из страгарског засеока *Сребрнице* 1050 (тако) године.“¹ Комисија, даље, казује само колико има соба у ћелијама, колико подрума и других стаја а о манастиру самом ни речи више не казује.

Међу тим није с горег напоменути да је у овоме манастиру имао своју столицу „*Правителствујућий Совѣтъ*“ за времена *Карађорђева*, одакле је пренет у *Боговађу* па после у *Смедерево*.

Комисија не каже од куда јој година грађења овога манастира. Ако би се обистинило ово: онда би *Вољавча* била најстарија српска грађевина, ваљда једина, која би мимоилазила доба *Немањића*. Али ми се чини да ништа није теже поверовати него то гледајући на ову трошну и незграпну грађевину.

Вољавчи је храм св. *Аранђеа* (8. Новембра).

¹ У II. Гласнику Друштва Србске Словесности стр. 206—207 има испис из неких записа где се каже то исто с додатком да је црква та начињена у време грчког цара *Мономаха* (1042—1054) а за владе „*краља Михаила Добросављевића, самодержца сербскога*“, и да ју је осветио ваљевски митрополит *Геофан*.

У овом је манастиру дуго био старешина добро у околини чувени игуман Хаџи-Мелентије, кога се слика наводи у народном музеју, дело, ако се не вaram, пок. Д. Аврамовића. Био је то човек врло уважаван од околнога народа. Умр'о је тек пре неколико година.

Ова села чине нурију м. *Вољавчи*: Маслошево са 101 кућом; Пласковац са 41 к.; Влакча са 101; и Котража са 51 к., свега 294 куће.

2. МАНАСТИР БЛАГОВЕШТЕЊЕ.

(У ОСОЈУ РУДНИЧКИХ ПЛАНИНА).

Комисија каже да се не зна ко је градио овај манастир, али се прича да је ктитор и овој богомољи онај исти побожни *Мијаило Кончиновић*, који је и Вољавчу зидао. Црква је мала и незнатна. Ни по чему не би човек помислио да је она из тако дубоке старине. У време Карађорђево ту је држан барут а и сада су мало ниже манастира чувене Стругарске барутане. Ревношћу садашњег својега архимандрита, оца *Василија*, овај манастир ваљада заузима место међу најбољима манастирима у Србији. Ђелије су красне изграђене, имаће прибављено, ред влада међу браћом, библиотека је манастирска заведена и прилично умножена. Управо рећи овде вреди отићи ко жели да види смирени монашки живот, онде где је природа миловала да покаже безграничност своје моћи у стварању.

Од Београда до Благовештења биће 16 с. хода.

Храм је цркви *Благовест*, а сабор се купи и о св. Јовану (29. Авг.).

Ова села чине нурију манастирску: село Страгари са 111 кућа; Бушинци са 23 к.; и Блазнава са 83 куће, свега 217 кућа.

3. МАНАСТИР ВУЈАН.¹

„Манастир овај бејаше опустио па га обновише године 1805 блаженопочивши господар *Милан Обреновић* и *Никола Милићевић*, *Луњевица*, из села *Луњевице* рудничкога округа.² При томе обнављању нађен је овај запис на једној плочи: „Знано вѣдн послѣднѣмъ временѣ кадѣ опустн Обровниѣ манастирѣ храмъ свѣтаго архистратига *Миханла*. У шѣмѣ има свѣтнихъ у првои цркви съ десне стране . . . . . села шѣна *Десетакъ*, *Прислонница*, *Брђани* и *Луњевица* 1597 године.“

Манастир је овај на јужној страни планине *Вујна*, наспрам *Чачка* и *Љубића*, где се оно године 1815 играше крвава драма за ослобођење Србије.

Од Гор. Милановца до Вујна мислим да нема више од 3 сахата хода.

Ни грађевином својом нити украсима не одликује се ова обитељ од других, њој равних богомоља.

Ова му села иду у нурију: *Прислонница* са 110 кућа; *Коњевићи* са 57 к.; *Соколићи* с 38; *Брђани* са 80 к.; *Луњевица* са 64 к.; *Семедраж* са 37 кућа, свега 395 кућа.

Слави св. Аранђела (8. Новембра).

¹ Неки ми говорише у околини да се планина а по њој и манастир зове Ујан, Хујан, а не Вујан, по у брзом говору веле чује се ово последње.

² Вуичъ у своме „Путешествію по Србији“ наводи још један нови запис који друге ктиторе показује стр. 327.

4. МАНАСТИРИ КАВЛАРСКИ.

У теснацу, који проби Морава између *Каблара* и *Овчара* поникло је више манастира и с једне и с друге стране Моравине. По несрећи извесно се не зна ни за један од тих манастира: ко га је и када зидао, тек би се човек смео одважити да каже: да ни један није од времена српске славе. Сви су морали понићи или за владе турске или за ратова аустријских с Турцима.

На левој обали Мораве сад поју: *Јовања*, *Никоља* и *Благовештење*, који припадају рудничкоме округу. Њих је лепо описао пок. г. Вук, у својој Даници за годину 1826 (од стр. 1—26), да није нужно ништа више к томе додавати.

Могу додати само толико која су им села нурија. И тако, *Јовањи* су нурија: село Пријевор са 97 кућа; Трбушани са 65 кућа; и Видова са 28 кућа, свега 190 кућа. *Никољи* пак: село Јанчићи са 37 кућа; Ромци са 79 к.; Миоковци са 110; Љубић са 85 кућа; Ракова са 66 к.; Вранићи са 44; Милићевци са 90; и Горевница са 120 к., свега 631 кућа; и, најпоследње, *Благовештењу*: Врнчани са 36 кућа; Папратиште са 50 к.; Гугаљ са 65; Табановић са 73; Тучково и Јелен-до са 35, свега 259 кућа.

На десној страни пак имају: *Тројица*, *Сретење* и *Ваведење*, који припадају чачанскоме округу. И њих је пок. Вук описао како се боље може у истој Даници својој, коју мало час поменух.

За то пређимо к другим богомољама, које не бејаху срећне да их Вуково перо помене.

ХИИ.

У УЖИЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: помоћник начелства, *Антоније Нешкович*; члан суда окр., *Пано Радојевић*; прота црногорски, *Никола Обрадовић*; и писар *Никола Антоновић*).

1. МАНАСТИР РАЧА.

Овај манастир је на месту, какво баш доликује таквој богомољи. Изнад њега наднели су се врхови од планине *Звезде*, окићени „борјем и мраморјем“, испод њега тече бистра река Рача, у којој има пастрмке изобилно „кад год хоћеш, да је једеш тазе.“ Западно $\frac{1}{2}$ сахата хуји бујна Дрина, даље к северу, на један сахат хода, наводи се Бајина Башта, красна равница, где је канцеларија рачанскоме срезу. Од Раче до Ужица пак биће 7—8 сахата путовања.

Комисија каже, да је пок. игуман Х. Мелентије Стефановић¹ „донео из Русије некакав трукован нат-

---

¹ Вредно је овде мало више навести о овоме човеку. Архимандрит Хаџи-Мелентије Стефановић родом је из села Бирча, нахије сребрничке, у Босни; књигу је учио по манастирима а покалуђерио се у манастиру Трноши у округу подринском. Ишао је у Јерусалим 1794 године, и кад се отуда вратио добије од Турака ферман да може опоравити манастир Рачу које и учини 1795. Причају онуда људи да је уз Карађорђево рат све до 1813. ратовао као старшина војнички и добио је онда од Русије златан крст на златном ланцу, који се и сад налази у манастиру Рачи. После пронасти 1813 године, Хаџи-Мелентије се склонио у Фрушку Гору. Кад се Србија ослободила и уста-

пис из ког се дознаје да су овај манастир зидали брађеви: Драгутин и Милутин“. Но ја сам у три маха био у овоме манастиру и тога записа нико ми не показа до што нађох на једном јеванђелију, које стоји на часној трпези, ово: „Сне светое евангеліе кѣпише раби божїи Мнтрьь Антониѣь, житель села Милнуннице, и Николае Млаѣеновиѣь изъ села Сѣходола оба же нахне валѣвске и Иван Антиѣь нахне шабауке цѣною 150 грошевѣь и приложише е во сватоспасовскїи вознесенїа Христова монастирь Рауѣь, въ сербствїи земли во митрополїи ѹжнукон, при рѣцѣ Дринѣь, котории прежде создань есть отъ сватаго краля Драгѣтина Меманиѣа во иноцѣхѣь же Феоктиста, котории и сего кремене преко 120 лѣта запустѣнїа возобновлѣнь и отъ основанїа воздигнѣтъ бысть божїимъ пронзволенїемъ и помощїю, а ѹсердїемъ и подвигомъ сыновѣь свето-воведенскога мона-

новила, пређе и он натраг у свој манастир где и премине 27. Марта 1824 године. За њ у народној песми, која пева устанак на дахије, вели Фочиѣь Мемед-ага:

»Док запалим Рачу у крај Дрине,
 »И погубим Хаѣи-Мелентија,
 »Кој' је иш'о преко мора сиѣег,
 »Те је влашку ѣабу полазио,
 »Пак се узгред у Стамбол свратио,
 »И од цара ферман излагао
 »За стотину жутијех дуката,
 »Да Власима богомољу гради,
 »Да је гради за седам година,
 »Начини је за годину дана,
 »Ево има шест година дана,
 »Како зида покрај цркве куле,
 »А у куле набавља ѣебану
 »И по мраку топове привлачи;
 »Видиш, јолдаш, да се нечем нада!“

стира Троноше ко епархїи зворинѣкон јеромонаховъ кир-хади Мелетїа, Їосифа и Исаїе съ народомъ хри-стїанскимъ, которимъ и отеуество ови предѣли биша и вышеречени раби божїи когда семъ новомъ монастирю пришли на видѣнїе, тогда и сїе сватое евангелїе даровали сватомъ монастирю и Богъ на службѣ, себѣ же и своєе родѣ за споменъ. Богъ да прости во 1796-го лѣта“.

Међу тим Троношки Летописац¹ потврђује то јасно, говорећи: „Созда Драгѣтнїи (краљ) Рауѣ манастирь кодъ рѣке Дрине, више Зворника растоаниємъ 16 ѹаса или више, каже и нынѣ пѣста и разорена стонтъ и зрнтса, имѣеть же ѿ истока противъ ѿлтара истоуннкъ водн ѹздодѣнственнїи и нынѣ болацини и съ вѣрою приходѣции здравїе поѹерпаютъ.“

Манастир овај опустили су били и разорили Турци.² Обновио га је пак, по причању старих људи, поменути игуман Хади Мелентије Стефановић. После 1813 дођу Турци из Сребрнице које посла Хади-бегте у самој цркви посеку јеромонаха Исаију и ѣакона Јована Обада, па скупивши све црквене ствари на њихова телеса све спале попаливши и манастир и све око њега. Кад се Хади-Мелентије вратио 1818

¹ Гласник Друштва Србске Словесности V. стр. 57.

² Троношки Летописац (Гласнику V. стр. 57.) каже: „Владика београдскїи Метод и кнезъ Стефанъ Воићъ Соколскїи продадохе издадохе манастирь рауѣ везирѣ београдскомъ месеца ївнїа 1799. за 15 хиљада гроша и ѣдка се тада манастирь ѿкѣпи.“ А даље опет вели: „Манастирь рауѣ понови се ѹрезъ не . . . божїа и јеромонаховъ Троношкихъ, Хади Мелетїа, Ѯсифа, и Исаие 1795 лѣта“.

из Фрушке Горе, куда се био склонио, стане га оправљати опет а око године 1829—30 пок. кн. Милош допринесе да се он постави у красно стање, у каквоме је сада.

„Дугачак је и висок по 11 и по хвата, а широк је пред дверима 6 а у средини 4 хвата.“

Сад је црква сва измолвана, има леп иконостас и све потребе за службу божију.

Ово је један од оних манастира у Србији, који својим пријатним положајем, својом чистотом, љубавношћу свога братства, привлаче човека, који би их једном походио, да му још који пут отиду.

За све ово буди хвала садашњему архимандриту оцу Костантину, примерноме духовнику, разбориту старешини, усталачкоме домаћину и паметну човеку.

Да се отвори прелазак преко Дрине на „рачанској караули“ и да се начини пут уз Дрину (и преко Малога Зворника) до у Бајину Башту, не би се кајао ко би се нарочито кренуо из Београда да о Малој Госпођи види народни сабор код манастира Раче.

Рача слави Спасов дан а сабор се велики купи и о Малој Госпођи (8. Септембра).

Е да Бога и српске снаге те и то дочекамо скоро!

Око овога манастира има и сеоце, које се зове *Рача*. Пада у очи што у овом селу, по казивању духовника и самога среског начелника г. Јев. Мићића, има преко 50 лица, које малоумних, које сакатих, које немих, које глухих. Говори се да су предци ових веселника помагали 1813 године Турцима палити манастир па их, с тога, нашла таква невоља. Но да овде не леже какви природни месни узроци? . . . . .

Још је значајно за околину овога манастира што је веома много српских имена мушких и женских. То ја нисам нигде у Србији опазио и ако сам разгледао протоколе крштених и опеваних готово у свакој цркви.

Даница, Милева, Драга, Љубимир, Драгољуб, најобичнија су имена и старим људима.

Ова су села нурија манастиру Рачи: Добротин са 53 куће; Драксин са 30 к.; Придоли са 47; Пиллица с Пепељем 104; Солотуша 127; Рача 90; Обајгоре 77; Плесково 45; Вишесава 65; Бесаровина са Перућцем 67; Црвица (од Растишта) 64; Гаочићи 4, свега 773 куће.

2. МАНАСТИР КЛИСУРА.

Онде где Моравица, обилазећи око крша који се зове „Градина“, удара у *Малич* па се повија к северо-истоку на левој обали њезиној на стенама и под небројеним стенама озидан је овај манастирак.

Дугачак је и висок по 6 и по хвата, широк је пак пред дварима 4 и четврт хвата, а у средини 2 и по хвата. Зидан је каменом и има једно кубе. Показивању старих људи ту је била некад црква од које су само темељи остали и могли се познати. Године 1798 дође неки *Јаћим Курлага*, калуђер, из Фоче, у Босни, и с народом из околних села подигне ову богомољу.

Кажу да се стара црква звала *Добрачка* по селу Добрачама, које јој чини нурију, али сада свак ову зове манастир *Клисура*. Манастир овај мора се бојати да се не оброне која од безбројних стена што

су се наднеле над њега и да га у темељ не поруши. То му се једном већ догодило да је једна стена у сами олтар грунула и повредила зид. Духовници су засадили по литици, колико се могло, врба да би оне уставиле ако би која стена полетела; но да Бог сачува од зла случаја а не би се знале ни врбе ни манастир нити ћелије које су на левој обали потока.

Овај манастир сазнаће многи путник једино зато, што се, кад придође Моравица, мора баш поред њега пролазити ако се путује на Јавор или у Ивањицу.

Од Клисуре до Ариља биће 2 сахата а до Ужица биће 7, до Ивањице пак имаће 3 сахата.

О летњем св. Аранђелу овде се купи сабор,¹ а тај дан и слави црква.

Ова су села нурија манастиру Клисури: Село Добраче са 123 куће; Трешњевица са 87 к.; Ступчевићи са 67; и Латвица са 66 к., свега 343 куће.

¹ Глед. моје пето писмо у „Вили“ бр. 48. од 1865 године.

ХІІІ.

У ЧАЧАНСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: помоћник начелства, *Милија Илић*; члан суда, *Василије Симић*; прота драгачевски, *Јанко Михаиловић*, *Молер*).

1. МАНАСТИР СТУДЕНИЦА.

На 10 сахата хода од Карановца идући к југу, у крај реке Студенице, наводи се овај најлепши а и најстарији српски манастир, који подиже Стефан Немања I. од 1190—1197 године.¹

О овој првој задужбини Немањића писали су многи до сада. Од свега је најважније оно што написа г. Каниц и што би штампано у Бечу године 1862 под именом: *Византијски Споменици по Србији*. Само ми је јако жао што поштовани писац не каза како јесте: Српски споменици у византијском стилу, него овако како не одговара ствари.

Још једну погрешку допустио је овај поштовани писац што каже (стр. 25.) да целокупно тело Стефана *Немање I.* лежи у Студеници, а то није тако, него је ту тело Немањино сахрањено, и из раке му је миро текло, а целокупан је ту *Стефан Првовенчани краљ, син Немањин.*

---

¹ Не може се управо казати година кад је Студеница почета када ли је довршена. Али Немања оде у Св. Гору 1197. (по П. Ј. Шафарику) а Студеница је дотле већ била пропевала. Морала се дакле почети градити на 6—7 година раније.

Ко види поменуто дело г. Каница, томе бисмо ми били досадни нашим бледим описивањем тога нај-лепшега доказа и за побожност и за уметност наших старих. Прелазећи све што је већ описано поменућу само што до сада не би било помињано.

На јужном рукавцу, над вратима, има сунчани сахат са грчким словима и преломљеном казаљком. То је удешено још кад је црква грађена.

Стара писма о Студеници налазе се у разним делима, до сад изданима. Тако се налазе у Monumenta Serbica од г. Миклошића под бр. 15., 16. и у Památky Dřevního Písemnictví Jihoslovanův, v Praze, 1851, од пок. П. Ј. Шафарика а на име: У животу св. Симеона Немање, који написа св. Стефан Првовенчани, син његов; у кратким летописима, на стр. 51., 58., 60. и 68; — У животу св. Саве, који написа Доментијан (штампан у Београду 1860 и 1865); и у Гласнику XV. стр. 305. и 309.

Још је о Студеници помињао пок. Јоакимъ Вучић у своме „Путешествію по Србији“ стр. 111—120.

Владика шабачки Ђерасим Студеничанин у своме делу: Найновији догађаји србске историје.

Г. Јосиф Веселић у 137-ом броју Световида за 1864 годину и г. Владан Ђорђевић у „Вили“ 1865. И „Српске Новине“, 1862. у своме подлистку.

Студеница слави Велику Госпођу (15. Августа), а сабори највећи бивају: о Малој Госпођи (8. Септембра), о Краљеву дану (24. Септембра), и о светом Симеуну (13. Фебруара).

Ова села чине нурију манастиру Студеници: Село Брезова са 81 кућом; Врх са 60 кућа; Долац са

39 к.; Ушће са 97; Полумир са 34; Тадење са 73; Савово са 39; Таково са 31; Бресник са 35; Баљевац са 38; и Побрђе 51 к., свега 604 куће.

Као што мало пре поменух, у Студеници почива свето тело Стефана Првовенчаног краља српскога, Немањинога најстаријег сина и рођенога брата светога Саве. Оно је, по ослобођењу Србије, враћено из Срема најпре у манастир Калинић, као што је под овим манастиром испричано, где је остало све до 20. Августа 1839. Тога дана кренуо се свечани пренос *светога Краља* из Калинића и 23. дана истога месеца стигло се на конак у Лавру Студеницу, где су свете мошти положене пред олтар, пред којим стоје и данас.

Неки *Вићентије Велимировић*, јеромонах студенички, који је био родом из села Витковца близу Крагујевца а 1806. умрљо у манастиру Враћевшници, написао је „Сказаније“ о преношењу моштију св. краља првовенчаног до последњег преноса у Враћевшницу г. 1807.

Из тога рукописа, који се храни у манастиру Студеници и који, осим лепоте у писању, нема ништа са чега би га ваљало свега саопштити, ја вадим само места куда су преношене мошти св. краља и где су се колико находиле.

Тако је прво после смрти своје светитељ овај укопан био у Студеници, одакле га св. Сава, по повратку с првог пута у Јерусалим, пренесе у Жичу као своју задужбину. После смрти св. Саве мошти св. краља пренесене буду опет у Студеницу, одакле их Урош велики 1237 године пренесе у своју цркву *Сокоћане*. Ту је св. краљ остао до после битке ко-

совске и чак до после смрти деспота Стевана високог. А у то време од силе турске калуђери закопају у земљу Ћивот са св. моштима где остане до 1529 године; а тада га, вели, изваде: пећски архијепископ Пајсије и рашки митрополит и патријарх те остане тако у јавности до 1587. А тада, од страха турскога пренесу га духовници из Сопоћана у: *У е р н у р њ к з н д љ ж е е с т њ в њ п е ц и е р њ ц е р к о в њ , а р х а н г е л о в њ М н х л н л л и Г л в р и л л х р а м*, те ту остане 14 година. Одатле се опет врати у манастир Студеницу 1701 године где и остане до 1789. На годину дана пре 1789., прича се у рукопису даље, зарати се Русија и Аустрија с Турском и Аустрија узме многе градове од Турака у Босни, узме и Шабац у Србији, и 1789. фелдмаршал Лаудан пређе преко Саве 30. Августа и опседне Београд који и узме 24. Септембра, када му се Турци предадоше и 26. Септ. одоше из града. Овде писац казује како је лако народ српски устао на Турке ослањајући се на реч Немаца, али Немци се доцније тргну не гледајући на обећања давана Србима и тако Турци страшне муке навале на јадну српску земљу, безбројни народ исеку а у ропство одведу толико да их, вели, може избројати једини: „*исчитай множество звѣздъ*“.

Кад, за тога немачкога (Кочина) ратовања, војвода Михаљевић освоји Јагодину, Крушевац и Карановац од Турака остави он у овом последњем два капетана: *Симића* и *Николајевића*, па се опет врати у Јагодину. Ова двојица дођу и до Студенице. Турци се уплаше и побегну к Новом Пазару. Но доцније немачки се капетани тргну натраг и калуђери не

смејући чекати Турке 6. Јануара 1789 г. узму мошти св. краља и однесу у Карановац где остану 8 дана.

Кад Михаљевић чује за то, поручи архимандриту Василију да понесу св. краља у Јагодину а он изиде са десет хиљада војске те светитеља дочека и ту некога осуђенога на смрт поштеди од смрти у славу св. краља. У Јагодину су стигли 17. Јануара. Из Јагодине отпрати их Михаљевић са пет стотина људи до Смедерева, а одатле с мање још пратње дођу до Гроцке. Ту св. мошти метну у ораницу и уз Дунаво пођу к Београду. Кад се приближе, изиђе им на сусрет београдски митрополит Дионисије, који је после био у Будиму владика, и дочека их, па св. мошти однесу у цркву св. Аранђела Михаила и Гаврила у Београду.

Находећи се тако у Београду калуђери Студенички а на име архимандрит Василије¹ настану те подигну манастир Рајиновац близу Гроцке. У Београду остао је св. краљ од 1. Фебруара до 10. Септ.

По том св. краљ буде пренет у Панчево. Архимандрит Василије оде у Тамишвар народноме српском сабору за помоћ и отуда му се одреди за светитеља манастир *Војиловица*. Но они не хтену тамо ићи већ остану у Панчеву.

А како Бећир-паша, који прими од Немаца Београд, по углављену миру између Аустрије и Турске, објави да ће се престати од зулума и зла спровођу Срба, одмах се и духовници усуде те 1. Декембра врате мошти св. краља у Рајиновац а одатле с бла-

¹ У опису манастира Рајиновца помиње се име *Берасим* а не Василије (стр. 16.).

гословом митрополита рашко-призренског Јанићија 9. Фебруара 1791. донесу га у Студеницу.

Довде Велимировић, а даље казује ђерасим Борђевић, владика шабачки, да су под Карађорђем пренете мошти св. краља из Студенице у Враћевшницу, где су остале око 6 година, а одатле 1813 године пренесу их у Срем, од куда су повраћене у Србију и донете у Калинић на крају године 1815. (Глед. под Калинићем).

Уз тај исти Велимировићев рукопис, који је везан са јеванђелијама, која се читају на Велики Четвртак, има још руком пок. Берасима Борђевића, потоњег шабачког владике записано неколико народних старешина, који су 1808. учинили прилоге манастиру и уписали се ради спомена, овим редом:

„Поменн Господн:

„Домъ и родъ господара Георгиа, перваго властелина¹ сербскаго: Алексіа, сина его; Александра юнѣншаго сина его; сѹпругъ его Єленъ“.

„Домъ и родъ господара Младена“. (нема нико више).

„Домъ и родъ господара Милана (Обреновића) комендата рѹдникуе нахїе: Милоша, брата его, и Їоанна, брата его“.

„Домъ и родъ господара Лазара Мутава“.

„Домъ и родъ Антонїа Плжкнїа; брата его Павла; матер его Ристѹ; сестрѹ его Єросимъ; сина его Теодора; сина Павлова, Николаа; сѹпругъ Павловѹ Рѹжницѹ и сѹпругъ Антонїевъ Савѹ“.²

¹ Ово назвање први пут находим овде.

² Њи пок. Карађорђа и сада је жива у Београду.

„Домъ и родъ господара Вунце, комендата смедеревског, и брата его Милвоа“.

„Домъ и родъ господара Станоа, оборъ вонводъ“.²

К југу од велике цркве, у граду, има мала црквица, што се зове кралева црква. Њу је начинио св. краљ *Стефан Дечански*, као што казује овај запис у зиду под стрехом с поља урезани: „Въ нме оца и сына и светаго доуха. Азъ рабъ божи Стефанъ Оурошь правнъкъ светаго Господина Сїмеона и внижкъ прьковниуанаго краля Стефана сынъ великаго краля Оуроша . . . и краљ всь срьбскїе земли и поморскїе . . . Създахъ сї храмъ въ нме светителю праведникъ и прародителю Христовъ Нѡакима и Анн . . . в лѣт ̅.̅.̅.̅.̅. (1314) индикта ̅.̅. и въ память же приложихъ семъ светомъ храмъ и зх—ръ въ лүүнхъ. Кто ли се прѣтвори да е проклетъ ѿ Гдѡа и ѿ мене грѣшнаго Амниъ. †. Създаже се сѣ храмъ съ потряженнемъ архимандрита протосингелъ нгѣмена Іѡвана“.

Црква је ова висока 6 хвата, дугачка 4, а широка 2 и по хвата.

Ниже ове је друга црква, која се зове *Никоља*. Дугачка је 4 и по, а широка и висока по 1 хват и по. Не одликује се никаквом лепотом ова последња као она прва.

На један сахат хода западно од манастира уз реку Студеницу на левој страни ове, у пећини находи се *Испосница* и *Каца св. Саве*. Прича се да је овде храњено много драгоцених старих рукописа па кад

¹ Ово је јемачно реч о Станоју Главашу; али за што га назива обор војводом? Никад то до сада нисам чуо за Главаша.

Турци несрећне 1813 године, заузму Србију и запале Студеницу, калуђер *Софроније*, који се у *Испосници* налазио, побегне да главу изнесе, али не могући те рукописе понети уза се, а не хотећи их оставити да падну варварима у руке, злокобник не смисли ништа боље него их све живој ватри преда. Шта је блага само тада пламен прогутао! Овај несрећни случај помиње с тугом и г. Пав. Ј. Шафарик у својим *Ramátka* на стр. III. и IV. пред житијем Ст. Немање, које написа син му св. Сава.

2. ЖИЧА.

Само један сахат од Карановца но на десној страни *Ибра*, на подножју планине *Столова*, находи се ова некад дивотна а сада тек обнављана задужбина Немањића I., који нареди да се у њој постављають вѣси кралнѣ и архиепискоупнѣ и пискоупнѣ и нгоумениѣ. И доиста народно памћење казује да се у Жичи крунисало „седам српских краљева“ са шта се она и прозвала „*Седмобратна*“ Жича.

Налазећи се у дивној равници којој се лако може приступити а можда и богата даровима светих основатеља својих *Жича* је више него икоја задужбина српска страдала од безбожне силе турске.

У колико је некад била већа и лепша у толико је тужније гледати огромне развалине њене.

Црква је висока у кубету 9 а у кули 11 хвата; сва с кулом дугачка је 22 хв., 2 шуха и 6 палаца.

Године 1520, као што је записано на једном псалтиру у манастиру *Шишовцу*, Жича је поха-

рана и опустела. Кад и кад се и после тога чуо у њој гласак плачне молитве али је то све прекидано. Од 1804 до 1813 године пропевала је опет и духовници њени: *Мелентије*, Самујило, Пајсије, Берасим, Јосиф, Симеун, Саватије, Евстратије, Јанићије, Дионисије, Гаврило и други војевали су готово непрестанце против Турака. Година 1813 завивши у црно сву Србију, угаси свећу и у цркви *Жичи*. Од 1815. до 1854. служили су код Жиче, у малој црквици, световни свештеници.

У трему којим се улазило на западна врата њена и с леве и с десне стране написана је сва хрисуваља, у којој краљ првовенчани казује како је и зашто начинио ову цркву у славу „Спасѣ нашѣмѣ Ісоусѣ Христоу“. Ту су побројани сви они дари, који су дани овој цркви. Исто тако казују се ту и неке наредбе народу и господи за управљање. (Запис овај наводи се верно преписан у Monumenta Serbica XVIII. стр. 11., 12., 13., 14., 15. и 16.) од г. Миклошића; у г. П. Ј. Шафарика. Ramáthy Listiny. 7. Георг. Магарашевића, у Срб. Лѣтопису 1828. II. 9—22.; и Јоакима Вуича Путешествіе по Србији 147—154.)

Но поред свега тога у Жичи се сачувало нешто, што може поносом да испуни душу Србину вештаку. Г. Ст. Тодоровић, с којим ја имах пријатност походити и по четврти пут Жичу 9. Фебруара 1867. каже, да неке и неке слике у Жичи, нарочито смрт св. Богородице над западним вратима и друге, и ако у цртежу остављају нешто желети, у изразу унутрашњега осећања могу се такмити са сликама најбољих италијанских живописаца онога доба. Штета голема што

још *Србину уметнику* не паде у део да пробави 15—20 дана у *Жичи* и да нам изнесе оне драгоцености које и обрушени сводови њени сачуваше и од времена и од варварске силе, а бојати се да не ће моћи сачувати од претеране ревности и осудне дрскости неких и неких новијих молера.

У најновије време од 1856. владика ужичко-крушевачки, господин *Јанићије* наста својски да *Жичу* обнови.

Истина још од не запамћених времена находи се мала црквица не далеко од *Жиче* и ту су, као што мало пре рекох, свештеници служили службу божију, али је на правој *Жичи* расла трава и јасење и кисло је свуда на све стране.

Преосвештени господин *Јанићије* успе својим трошком и настојавањем те покри цркву и сва кубеталимом и оправи главну цркву те се сад у њој служи. Да ли и у овом обнављању не буде учињена каква погрешка против освећене старине, знаће српски архитекти боље него ја. Г. *Јанићије* старао се нарочито да се старина не би онаказила. Он јој је прибавио доста непокретнога имања, начинио ћелије за духовнике, школу за ђаке и механу и друге зграде.

Жича слави Спасов дан и тада се купи сабор; но највише народа долази *Жичи* 2. Августа о св. Стевану; а и о другим већим годовима долази света доста.

Ова су села нурија манастиру *Жичи*: село Крушевица са 97 кућа; Готовац са 32 к.; Рибница са 58; Ковачи са 32; Мељаница са 33; Церовак са 9;

Метикоше са 26 кућа; Кованлук са 19; Матаруге са 83; и Замчање са 23 к., свега 412 кућа.

Читаоца ће задовољити највише ако разгледа опис и слику „Седмовратне Жиче“ у делу: *Византијски споменици по Србији у Бечу године 1862* које издаде г. Ф. Канц и које ја и раније помињам.

У чачанском округу има још три манастира у *Овчару*: Тројица, Сретење и Ваведење.

Комисија је описала сва три ова манастира, како је могла и умела, но она ништа више није казала, него што се находи у Даници за 1826 годину од пок. Вука Стефан. Караџића.

За *Тројицу* мисли комисија да је грађена кад и манастир *Благовештење* на левом брегу Мораве, рашта је отуда набавила и исписала запис, који се тамо находи у женској цркви на левој страни, а у Даници I. на листу 23. и 24. преписан је сав.

Ова су села нурија манастиру Тројици: Дучаловић са 71; Ртари са 56; Лучани са 73, и Дљин са 90 кућа, свега 290.

Сретење је обновио 1818 године *Нифифор Максимовић*, доцније ужички владика, а по том ово поста његов најмилији манастир, који он лепо украси и много му имање остави после своје смрти.

Нема нурије а и у њему, као и у Горњаку, држе се у затвору свештена лица, која грађански судови осуде да ту казну трпе.

За *Ваведење* није се могло сазнати ко га је, први пут, зидао. Но у Кочину Крајину обновио га је неки јеромонах *Мелентије Вујовић*, из села Трнавe.

Ова су села нурија манастиру Ваведењу: Паковраћ са 44 куће; Риђаге са 57 к.; Придворица са 54; и Јездина са 59, свега 214 кућа.

Ја бих рекао за све ове манастире у Каблару и Овчару да су морали постати у доцније време и да ни један није запамтио светло доба српске независности. Но за то не мање су услуге чинили они и српској вери и књижевности.

Ово су, ја бих рекао, били више скити него манастири.

XIV.

У ШАБАЧКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: окружни начелник, *Милош Божићевић*; члан суда, *Марко Лазаревић*; прота мачвански, *Милован Берић*; и писар *Миша Миленковић*).

1. МАНАСТИР ЧОКЕШИНА.

На северној страни планине Цера, већ близу западнога завршетка те косе, наводи се манастир *Чокешина*. „Црква је дугачка 33 и по а широка 10 и по аршина; озидана је лепо, има три кубета и сва је покривена лимом. На мермерној плочи урезан је овај запис:

„Благословеніемъ Бога отца, с поспѣшеніемъ сына и содѣнствіемъ святаго Дуга, водрѣзана обитель сіа Чокешина храмъ рождества прескатыа Богородицы въ предѣлѣ Мауви, при благовѣрному Государю Кназѣ (тако) Сербѣи Милошѣ Обреновичу, егоже благоволеніемъ и тѣланіемъ и создана содѣнствуюциу брату его государю Ефрему Обреновичу, валеѣвскіа и шабаукіа нахѣи тогда, правителю, при игумену обители (тако) том Х. Константину Вукинуу науд здатиса 1820 года соверши се 1823 года въ мѣсаци Септември.“

У околини се прича да је овај манастир, најпре, зидао војвода *Милош Обилић*, па је, доцније, опустео и порушен са свим те је у најновије време, као што се из записа види, обновљен.

О Малој Госпођи (8. Септембра) купи се овде велики сабор.

Много се хвали неки игуман Софроније који је овде био после пок. Вујанића. Кажу да је био и „учен“ човек и веома паметан.

Од Чокешине до Шапца може бити 6 сахата.

На Чокешини, више манастира, био је бој међу Србима и Турцима за Карађорђева времена.

Нурију манастирску чине ова села: Прњавор са 197 кућа; Ново Село са 91 кућом; и Чокешина (село) са 72 куће, свега 360 кућа.

На крају 1864 рачунске године Чокешина имаше: 25.566 гр. и 10 пр. чарш. готових новаца.

Јоак. Вуичъ у своме Путешествію по Србији стр. 241—242 помиње овај манастир а г. Ј. Веселић доноси и опис у 73. броју Световида за 1864 годину.

2. МАНАСТИР ПЕТКОВИЦА.

На један сахат хода, идући к Шапцу од Чокешине у пријатном и не врлетном месту овај је манастир. Ко га је градио и када, не зна се. Натпис над вратима у цркви није се могао прочитати.¹ Црква је дугачка 27 а широка 9 аршина. Од камена је, има над олтаром кубе и, осим тога, звонару.

Међу хартијама нашло се:

1) Писмо неког пуковника *Меднела*, писано у Шапцу 29. Марта 1789 године, у коме запређује: „кнезу, кметовом и целој селу код манастира Пет-

¹ Истина г. Јос. Веселић (у бр. 66. Световида за 1864 годину) излаже тај запис, но једно што се њим ништа више не осветљава, а друго што се бојим да га не будем где другојачије прочитао, ја га само помињем али не излажем за сада.

ковнице да у ону воденицу турску и кућу што је код манастира нитко не дира, за што све што је турско било оно је сада цесарско.“

„Који би се пак усудио најмање од оне воденице и куће узети, хоће се новцем а и по телу оштро каштиговати.“

„Кућа и воденица предају се на чување и гледање игуману петковачком, оцу Јеросиму“.

2) Неки *T. W. Oesterreich. obrister* у Лешници 11. Јануарија 1790. даје неку бившу турску кућу у Лешници манастиру Петковици „на тај начин“ да је манастир „оправи, кречом обели, да може госта а особито официра сваки пут у квартир примити, а ову кућу да му нико отети не може“.

Манастир овај слави Петковачу (14. Октобра) и тада се и сабор велики купи код те цркве; но још већи бива о Преображењу (8. Августа).

Сад су ту начињене прекрасне ћелије за што се има захвалити оцу *Самуилу*, петковачкоме архимандриту.

Сва нурија манастирска само је село Петковица са 90 и нешто више кућа.

Готових новаца на концу 1864 рачунске године Петковица имаше 15.596 гроша и 21 пару чарш.

Петковицу помиње и пок. Јоакимъ Вуић у своме „Путешествію по Србији“ стр. 241.

3. МАНАСТИР РАДОВАШНИЦА.

На југу од Шапца, 4 сахата хода, под самим Цером, манастир је *Радовашница*. Не зна му се основалац ни време постанка, али је паљен више пута

и робљен за турске силе. Озидан је каменом, има над олтаром једно кубе. Црква је измолована сва. Дугачка је 33 а широка 12 аршина.

У кубету стоји, да је измоловано 1799 године, а у олтару над проскомидијом записано је ово: „Сен свати олтаръ плати еромонахъ Евтимије Бркићъ, по-стрижник манастира сего, себи и родителъмъ своимъ за споменъ, при игуменъ Монсею 1799.“

Даље в истоку идући Поцерином имају цркве: Криваја и Каона, које су обе пре биле манастири. На првој има запис да је грађена 1798 године. А по кроју свију њих ја бих рекао да су обадве те цркве и поменута сва три манастира: *Радовашница*, *Петковица* и *Чокешина* никле у она времена кад су Немци онај крај држали.

У *Радовашници* сада нема духовника него мирски свештеник служи службу божију.

Од *Радовашнице* два сахата идући к Шапцу село је *Добрић*; код цркве у овом селу, с десне стране, сахрањен је јунак и војвода српски *Милош Стојићевић Поцерац*.

Радовашница слави летњег св. Аранђела (13. Јулија) и тада а и о светом Илији (20. Јулија) купе се сабор.

Нурију јој чине ова села: *Радовашница* са 17 к.; *Десић* са 34 к.; и *Двориште* са 37, свега 88 кућа.

А готовине на концу 1864 год. имала је 8857 гр.

Радовашницу помиње Јоакимъ Вуичъ у своме „Путешествію по Сербіи“ стр. 239. и 240. И г. Јос. Веселић у 52. бр. *Световида* за 1864 годину.

XV.

У ЋУПРИЈСКОМ ОКРУГУ.

(Комисари: члан окр. суда, *Јован Сарановац*; прота Ћупријски, *Богосав Здравковић*, и помоћник окр. Ћупријског, *Добросав Здравковић*).

1. МАНАСТИР МАНАСИЈА.¹

„Манастир овај сазидан је од цара (погрешно, треба: деспота) *Стефана Високог*, по казивању братства.

„Натпис први, на њему нађени, јесте с поља више западних врата на препрати и гласи овако:

¹ О Манасији, која се звала и *Ресава*, помињу летописци (код Пав. Ј. Шафарика) на стр. 62: **Стефанъ създа манастиръ достохвалнь скетъи Тронци на рѣцѣ Ресавѣ, въ положеніе мощемъ своимъ . . .** Стр. 73. каже се то исто; с. 80. „1458 г. прими Махъмоуѣ баша Вишесаву градъ и Голубьць и Жръновъ и Ресаву; у Гласнику X. стр. 273. „1456. изгоре Ресава.“ У Гласнику XI. стр. 149. стоји: **Тожде лѣто (1389) одеспоти се синъ его (цара Лазара) Стефанъ и царствова лѣтъ .ли. (38). Съ же Стефанъ съзида великы храмъ Светзю Тронцъ на Ресавѣ.** Рајић (Том. III. гл. VII. §. 16.) каже да је *Манасија* начињена 1407, дакле на 18 година после боја косовскога. До сад још није познато да има каква повеља од деспота Стевана, којом би он давао каква села и земље овој својој задужбини; осим тога онај град око Манасије; причање о деспотовом борављењу ту и држању војске наводи ме да мислим: да *Стеван* није *Манасију* зидао за манастир, него за своју дворску цркву. Поуздатих доказа за ово немам али је сва прилика да је тако. Нека се и ово има на уму при даљему осветљавању онога доба. Не ће бити с горег упоредити с овим описом и моје XIII. писмо у *Вили* за 1866 годину.

„Обнови се в љѣто 1735. октомврїа 2-го при архїерею Внѣнтїю Іовановнѣу. Ктитори приплате сїе бнша господа Іѡаниъ и Аннїе Констандиновнїи“.

Натпис други, нађен с поља на десној певници, овако гласи: „Показательство сего сватаго дома: Обновисе сен сватын храмъ сошествїа сватаго дѹха при благовѣрномъ и верховномъ господарѹ Геѡргїю Петровнѣу, (и) предводителю народа сръскога и слѹжителю монастырскомѹ, игѹманъ Іодиннїю. Обнови се сего љѣта 1810. года, месеца октомврїа 17. — Мансторъ Живадннѣ“.

„Речени манастир је ширине 38 и дужине 120 стопа. На њему има 6 кубета. Манастир је овај изнутра са свим у рђавом стању и за људе опасан, будући да из целога свода непрестано камење пада, тако, да братство и народ у великој су опасности богослуженије обдржавати, и да много прокисава чега ради и темпло, које је већ готово, не може се наместити, док се сав манастир не препокрије и она места, од куда камење пада, не оправе“.

Овако описује манастир Манасију комисија у своме „рапорту“ од 7. Декембра 1839 године; но сада је манастир тај оправљен прекрасно, покривен је плехом, начињено је прекрасно темпло, патосан је мермером и у опште стање је његово сада у велико поправљено.

За све то ваља захвалити највише пређашњему манасијском архимандриту, садашњему неготинском архијереју, госп. *Евђенију* и садашњему игуману мана-

сијском оцу *Кирилу*, примерноме духовнику и врло вредноме домаћину и кућевнику.

У Српском Летопису (за 1863. II. стр. 51.) има пространији опис овога највећег а и најлепшега манастира у Србији. По овом опису дужина Манасије износи у хватима 16 хвата, 4 шуха и 9 палаца, а ширина 8 хвата, 5 шуха и 6 палаца. Овде да приметим за све, да се комисија свака служила својом мером, какву је знала и имала. Мислим да и ово иде у карактеристику онога доба.

Народ прича и данас да је деспот сахрањен у овоме манастиру што и Трношки Летописац (Глас. V. стр. 98.) изреком потврђује.

Садашњи епархијски неготински архијереј, док још беше манасијски архимандрит, даде помоћ г. Ст. Тодоровићу те овај издаде литографисану слику овога манастира. Уз то снимио је он и лик деспота Стефана који се у цркви налази као и запис поред њега што је на дувару. Запис овај ја не могах прочитати, али је ту верно снимљен и може коме испасти за руком да га прочита онако баш како треба.

Манасија је далеко од Свилајинца 5 сахата, али на добрим коњима, како је сада и леп насип начињен, може се и за три сахата стићи. Од свију српских старина највредније је, у Србији, видети *Манасију* и *Студеницу*. Студеница је лепша лепотом, а Манасија је већа и величанственија. Видети Манасију не значи само видети један знатан манастир, него видети једно од утврђених српских места онога доба (од 1389—1427), на коме се огледа колико де-

спотова побожност и лепа кула толико и снага народа српског, живахна и усред малаксавања што онда настајаше.

Године 1837 имаше Манасија 2000 гроша готовине и 65 гр. на вересији.

Ова села су нурија Манасији: село Војник са 72 куће; Буковац са 63 к.; Милива са 89; Витанац са 75; Бељајка са 113; Кованица са 37; Језеро са 53; Поповњак са 30; и Ресавица са 53 куће, свега 585 кућа нурије.

Слави св. Тројице а сабор се купи и о Великој Госпођи (15. Августа).

2. МАНАСТИР РАВАНИЦА.¹

Манастир овај зидао је кнез Лазар.² Широк је 28 а дугачак 89 стопа. У једном рукопису из XVII. в., који се налази у библиотеци министарства просвете у Београду под бројем 23. пише ово за Раваницу:

Въздвѣже н храмъ ѿтъ ѿснованїа въ славоу нже въ славу възнесшомоу се Христоу Богоу нашемоу на мѣстѣ нарцаемѣмъ Раваница, висотою н красотою прѣоудивленъ н уѣтирми стълпи оутврѣжденъ н живописанїемъ ѿзаривъ его, наурѣтанїемъ н въображенїемъ, въплѣщенїе сина божїа н прѣунстїе его матере

¹ Раваница се помиње у летописима које издаде 1851 године у Прагу пок. Пав. Ј. Шафарик (Изборъ југославянскихъ достопамятностей) на страни 62., 72. и 74. (да је изгорела 1398). Муратъ прими Борѣу н Раваницу 1438. стр. 77. И у Monumenta Serbica на стр. 196—200. У путешествію Іоак. Вучича по Србији стр. 85. Г. Каниц у делу: Византијски споменици по Србији. Г. Тодор Влаић у „Србском Венцу“ у Београду год. 1850 стр. 1—9.

² Зидао је цар Лазар године 1381.

и свѣтлнхъ его и не нзубтенихъ уюдесь, и страсти
 нже пострада по насъ да насъ възнесеть въ прьвое
 достоаніе, златомъ и шаровы разлнуннми оукрасивъ
 его, и сьсудн сребрьнн разлнуннн и позлащенн обо-
 гатнвъ его, потнре, днскосн, каднлннце, каціе, рн-
 нндн, блюда, чаше служнтелнне, дверце сребрьне
 позлащенне, скъщннцн тѣмже образомъ, нконы вели-
 кнн и дробннн окованн и позлащенннн и крѣстн уѣст-
 ннн такожде окованн и позлащеннннн и бнсеромъ и
 каменіемъ много уѣстнымъ оукрашенн, завесе раз-
 лнунне, отъ вусса и злата нстѣкана и багра . . . . .
 . . . . . таже градомъ ограднвъ его и седмннн
 пррѣзн оутврднвъ, трапезоу же сьздавъ, широтоу
 оубо и висотоу довольною мѣроу, еже и нарече
 оубдннцоу, и келіе сьграднвъ и прилѣпнвъ къ зьдоу
 якоже гнезда птнудл къ оупокоеніе ннокомъ и въсем
 хотецимъ спасти се. и приложнвъ села и дохоткы зѣло
 много и доволно, виноградн насаднвъ и овоціа раз-
 лнундл. Таже сьбравъ въ ннемъ множество ннокъ и
 лавроу саставнвъ и обще житіе оустронвъ, яко дн-
 витн се мноземъ отъ дальнне странн прнходещнмъ.
 Поставляетъ же въ ннхъ нгоумена некоего моужа
 Арсеніа нменѣмъ, моужа свца добродетелна и до-
 волннмъ разоумомъ оукрашенна“.

. . . . . Сьздаже и дроугы храмъ,
 лежещъ къ вьстоунѣн странѣ въ подгорїн мѣста того
 близъ великые лаври, и болннцоу оустронвъ къ оупо-
 коеніе болѣщнмъ ннокомъ и страннмъ и раслаблен-
 нымъ“. Не знам управо где је била ова друга црква,
 ако нје разваљена црква *Петруша* код реке Цр-
 нице. Недалеко од манастира Раванице находи се

извор *Немања*, а и више развалина од богомоља и градића.

У Раваницу је пренето св. тело цара Лазара, по што је ископано из прве раке, у коју је на Косову било сахрањено.

Манастир овај имао је, за Турака, као и све што је српско тешку судбу; но комисија вели: Обновљен је, као што гласи натпис, у време Карла VI. Сам натпис гласи овако: „Обновисе сїм церков божнею помошїю, Римскагѡ Цесара Карола VI. свободою, а трѣдомъ Їеромонаха Стефана 1710“. Овај е надписъ србскимъ езикомъ и словима писанъ а име „*Карола*“ латинскимъ писменима.

Комисија, даље, каже да на манастиру има 6 кубета, да унутра има темпло, али да на више места манастир прокисава па га треба препокрити. Помиње да су свецима Турци поизбадали очи „миздрацима“, предлаже: да се сав манастир окречи, да се ћелије начине, да се подигне звонара а то манастир „ништа није кадар из своје собственности урадити“.

Најпосле каже, „да манастир нема ни мало жирородне горе за то предлаже да се од планине *Бигра* неки део одвоји и да Раваница, премда су сељани села Стубице томе противни“.

Међу тим комисија не помиње ништа о грамати цара Петра Великога и св. Синода, нити што зна за ону записку на службенику св. кн. Лазару и св. Ромилу, коју саопштава г. Лавровски (у XII. Гласнику Друштва Србске Словесности на стр. 681., и 682—683.) и у којој се казује како је Раваница разорена и калуђери се разбегли и однели мошти св.

кнеза Лазара у Сент-Андреју а отуда сишли у Фрушку Гору те обновили манастир *Врдник*, који се од тада прозове *Раваница*, и како се, одатле, вратио „старацъ Стефанъ Ђромонахъ Ігуменъ и даскалъ“ опет у ресавску Раваницу те је обновио и у њој умрѣо. Записка ова помиње догађаје од 1683 године до 1730. од прилике.

Манастир Раваница далеко је од Ђуприје два сахата идући к истоку а од Манасије лежи на југу и далеко је 4 сахата хода.

Раваница је сада лепо оправљена, покривена плехом, с поља окречена, ћелије су јој особито лепе а и иначе има се у свему добро.

За све ово ваља захвалити њеном дугогодишњем архимандриту госп. Дионисију Поповићу.

Године 1837 Раваница није имала ни паре готовине.

А године 1864 имала је 11.063 гр. и 7 пр. ч.

Ова села чине нурију манастиру Раваници: село Бигреница са 169 кућа; Паљани са 51 к.; Иванковац са 39; Сење са 151; Батинци са 88; Стубица са 99; Забрега са 57; и Буљани са 110, свега 764 куће.

Раваница слави Спасов дан, али се сабор купи и о Видову дне (15. Јун.) а и о Великој Госпођи (15. Августа).

3. МАНАСТИР СВ. ПЕТКА.

Црква заједно с олтаром, изнутра, дугачка је 50 стопа а широка 15.

Лепа је и има ново темпло; зидали су је житељи среза параћинскога 1824 године. Ту је некад била

црква па срушена и само јој се знало за темеље. Срби измоле од Турака ферман да озидају цркву на том темељу. Турци им даду ферман, али тако, да нова црква не буде ни за чеперак већа од старих темеља. Срби се забрину, јер су темељи показивали да је стара црква била веома мала. Нужда свашта изумева. Обисну око Турчина који ће доћи да гледа кад се буде постављао темељ, а овамо оду раније на неколико дана, те ископају нове ендеке и наспу их оним кречом и камењем од старих темеља, па заспу. Кад Турчин дође да види старе темеље, они све то открију и покажу као основе старе цркве. Турчин, и ако види, зажмури за мито и црква се начини колику је народ желео.

На њој су три кубета, од којих је једно над крстионицом која се у опште зове „гробница“.

Овоме манастиру сваке младе Петке долази многи народ на „Топлик“ — „врело“, воду, која испод манастира извире и ту се купају и умивају болни.

Овај манастир лежи јужно од Раванице а јужно-источно од Параћина. Од Раванице до св. Петке, преко, може бити 3 сахата а готово толико и од Параћина. Поред св. Петке пролази главни друм који од Београда води у Зајечар преко *Честобродице* и *Бољевца*.

Света Петка слави 26. Јулија и тада се и сабор велики скупља код ње.

Ова јој села иду у нурију: Доња Мутница са 110 кућа; Горња Мутница са 74 к.; Лешје са 27; Шалудовац са 31; Извор са 46; и Кличевац са 27 кућа, свега 315 кућа.

Манастир овај имао је 1837 године 120 гроша готових новаца; а године 1864 није имао ни паре у готовини.

4. МАНАСТИР МИЉКОВ.

Кад се од Смедерева путује к Јагодини левом обалом Мораве, онда се од села Лапова и од места Рогота врло лепо види мала црква на десном брегу Мораве под самим селом Гложанима. То је манастирић *Миљков* или иначе *Буковица*. Око манастира су два брда: источно му се брдо зове *Оглавак* а западно *Градац*. Не зна се време кад поста ова богомоља; но прича се да га је, на старом темељу некаквом, зидао неки богат човек из села Гложана по имену *Миљко*. Црква је од проста камена, окречена с поља и изнутра, има једно кубе а препрата је од дрвета; све је пак покривено шиндром.

Има прилично непокретно имање али га, кад су велики поводњи, вода може да заспе: тако ружно стоји. Овај манастир није до скоро имао нурије и тек од скоро добије нурију на штету цркве у Гложанима.

Године 1837 имао је готових новаца 100 гр.; а год. 1864 нарасла му је готовина на 5024 гр. и 29 пр. ч.

Миљков манастир слави Ваведење а сабор се купи о Преображењу (6. Авг.)

Ова су му села дата у нурију: село Гложани, у којима има црква усред села, са 159 кућа; Радошин са 69 к.; и Бресје са 43 к., свега 271 кућа.

Р 1а Ср II 580.1

ПРЕГЛЕД ГОТОВИНЕ МАНАСТИРСКЕ

године 1839. и 1864.

Број.	Име манастира.	Готовина у чарш. грошевима.				Примедба.
		1839.		1864.		
		Гр.	Пр.	Гр.	Пр.	
1	М. св. Романа о. алекс.	—	—	6859	14	
2	» Ст.-Лип. » »	—	—	3076	12	
3	» Рајиновац о. беогр.	—	—	11090	4	
4	» Раковица » »	—	—	42233	22	
5	» Боговађа о. ваљ.	—	—	—	—	Има дуга до 1000 ц.
6	» Јошаница о. јагод.	—	—	2260	—	
7	» Калинић » »	—	—	45288	6 ² / ₃	
8	» Љубостиња » »	—	—	42503	36	
9	» Суходол о. књаж.	—	—	29436	32	
10	» св. Тројица » »	—	—	3912	36	
11	» Враћевши. о. краг.	—	—	4379	39 ¹ / ₃	
12	» Грнчарица » »	149	—	20550	28	
13	» Драча » »	115	28	8854	16	
14	» Велуће о. круш.	—	—	3677	31	
15	» Наупара » »	213	—	16910	20	
16	» Трноша подр. окр.	—	—	811	38	
17	» Витовница о. пож.	1565	—	30038	4	
18	» Горњак » »	—	—	27177	34	
19	» Туман » »	780	20	1016	11	
20	» Благов. руд. о. рудн.	—	—	47	—	Има дуга 944 16 п.
21	» каб. » »	—	—	2175	38	
22	» Вољавча » »	—	—	100	18	
23	» Вујан » »	—	—	12688	1	
24	» Јовања » »	—	—	12	21	
25	» Никоља окр. рудн.	—	—	8171	13	
26	» Манасија окр. ћупр.	2065	—	771	32	
27	» Миљков » »	100	—	5024	29	
28	» Раваница » »	—	—	11063	7	
29	» св. Петка » »	120	—	—	—	
30	» Клисуре окр. ужич.	—	—	334	39	
31	» Рача » »	627	35	46969	14 ¹ / ₂	
32	» Ваведење окр. чач.	—	—	183	30	
33	» Жича » »	707	14	2155	35	Има д. 4643 г. 27 п
34	» Сретење » »	—	—	32533	29	
35	» Студеница » »	—	—	86016	25	
36	» Тројица » »	—	—	11770	33	
37	» Буков о. крајин.	—	—	113288	11 ¹ / ₂	
38	» Вратна » »	—	—	20974	12	
39	» Манаст. » »	215	—	9422	31	
40	» Петковица о. шаб.	5053	21	15596	21	
41	» Радовашнц. » »	200	—	8857	—	
42	» Чокешина » »	32786	33	25566	10	
СВЕГА . . .		44698	31	713733	34	